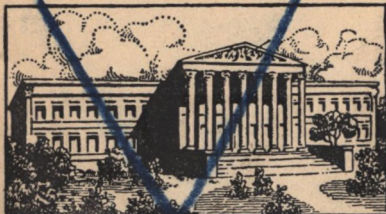

48,212

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

010536

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

MIKSZÁTH KÁLMÁN

(1849—1910)

IRTA

GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1911

Ára 2 K 40 f.

Köteles példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

MIKSZÁTH KÁLMÁN.

MIKSZÁTH KÁLMÁN

(1849—1910)

61

IRTA

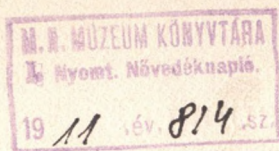
GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ

BUDAPEST

1911

48212

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

BEVEZETÉS.

Mikszáth életéből e vázlatokat még 1886-ban irogattam össze, mikor a *Pesti Hirlap*-nál együtt dolgoztunk. Ebből az alkalomból ujságírói estéimnek egy néhány szabad óráját otthona körében töltöttem s bizvást elmondhatom, hogy élete részleteit majdnem tollamba mondta nekem, a mivel egyáltalán nem akarok dicsekedni, csak azért említtem fel, mert e feljegyzéseimben csak azt írtam meg, a milyennek ő látta élete folyását, vagy a milyennek feltűnni akart. Az én saját megfigyelésemnek csak csekély része van meg e közleményeimben.

Nemsokára vidékre kerültem a fővárosból s elhatározásom szerint egyúttal szakítani akartam az írói pályával; abba se egyeztem bele, hogy az *Ország-Világ* című képes lap kéziratomat közölje. Nem ide tartozik annak a fejtegetése, hogy miért szegtem meg ebbéli fogadásomat. Az az igaz, hogy ez a kéziratcsomó annyi év alatt

elfeledve hevert egy zugban, míg különös véletlenségből éppen aznap akadt kezembe, mikor Mikszáth Kálmán halála hírére 1910 május 29-én olvastam az ujságban. Ez a különös összetalálkozás arra birt, hogy rögtön elolvastam a kéziratot s úgy találtam: nem lesz minden érdekesség nélkül való, ha közzéteszem. Utóvégre irodalmunk egyik diadalmas alakjáról szól. Nem éppen érdektelen lesz talán a nagyközönség előtt sem, hogy gondolkozott maga az író élete folyásáról és mit tartott a maga hangulata szerint fontosnak vagy feljegyzésre méltó dolognak, talán az is megjárhat véleménynek, milyennek látta egyik kortársa. Éppen azért alig változtattam valamit e régi kéziratban, keveset töröltem belőle, még kevesebbet igazítottam rajta, csak az akkori jelenben folyó elbeszélést igazítottam ki mult időre, mert a tegnap írásban se válik mai nappá.

Bizonyosan lehetnek benne adatbeli tévedések. Így például most már tudom, hogy Mikszáth nem nemesi családból származott. *Simon* János, Nógrád vármegye levéltárosa, élete utolsó évében előtte is bebizonyította ezt levéltári kutatásai nyomán, a mit Mikszáth maga is jóváhagyó tudomásul vett, be is vallotta, az ő családja *kiscsoltói* előnevét is csak egyszer látta valami fakó íráson. Ez a

Csoltó község különben is Gömörben és nem Nógrádban van. Mikszátnak csak képzelődésében volt hát mindez meg; az előnév, a nemeség is. Ilyen kétséges anyjának *Fáradi* előneve is. De mit változtat ez a lényegen; ő nemcsak külsőleg érezte magát e pusztulófélben levő *osztály* fiának, de érzésben és gondolatvilágban is teljesen húzott hozzájuk. Kortársai is annak tudták, annak ismerték el. Különben is Magyarország legnemesebb fiai közé küzdötte fel magát, olyan nemes familia az övé, a kinek jubileuma alkalmából maga a nemzet adott donációt. Nem változtattam ebben se, meghagytam, a mit régen megírtam.

Annyi idő múlva, mintha most is előttem állana, a mint e sorokat a papirosra rovom mintha most is együtt dolgoznánk a hirlapírás ólom szőlőjében. Bár azóta többször találkoztunk, első képe mindég megmaradt emlékezetemben. Az első érintkezés hatása mindég a legmaradan, döbb. Kerek, piros, elszélesedő arc, hízásra hajlandó, zömök termet. Éppenséggel nem olyan eszményi alak, a milyennek a nagy írók szokták képzelni. De fekete harcsa bajusza végén olykor-olykor kivillant a dévaj, évődő mosolygás, sötét apró szemével mindég kutató, szinte átfúrta véle

az embert. Testmozgása lassú, járása ódöngő. Hosszúszárú selmeczi pipájával elterpeszkedve ül az íróasztalnál, bal kezében a pipa, onnan füstől, míg jobbjá apró, szinte olvashatatlan betűket ró a papirosra, inkább egy falusi jegyezgető, kis úrféle, mint a híres író alakja.

Csakugyan azok közül került a fővárosba, egy kis tót faluból, a melynek csak szomszéd községeiben laknak palóczok. Gyermekéveiben csakis köztők forgolódott, a hol a magyar nyelven kívül a tót nóták és kiszólások járták. Magyar élet volt ez, tót mázzal bekenve, magyar szilajság olvadékony szláv érzelmességgel vegyítve, féktelen magyar kedv, a mit a suba alatt nyilatkozó csúfolódás tompít. Mert ezek a gyermekkori hatások látszottak meg minden írásán. Mikor a Lapajok, Hankák világából kikerült, akkor is egy-egy kurta nemes erősen tótoskodik könyveiben, mellette is van legalább Suska Mihály-féle kocsisokból és Sramko József lutheránus tót iskolamesterből egy-egy sunyi, mulatságos alak. Valamint maga is csendes vigassággal mulató, jókedvű ember volt mindenkor. Teljesen egészséges talán sohasem volt, folytonosan köhécselve járta a világot, de ha egy-egy kedélyes alakját papiroson megrajzolta, olyankor mindég felállott íróasztala mellől,

pipázva körüljárta székét, velök együtt mosolygott sikerült dévajságán.

Sokan kortársai közül, így *Herman Ottó* kiváló írónk se tartotta tősgyökeres magyar írónak és ezt meg is okolta előttem.

De én nem osztozom az ő igazmondásában. A magyar élet egyik jellegzetes változatának kiváló képviselője volt. Bizonyos, hogy Jókaihoz járt iskolába: a magyar adomázó tehetségéből fakadt kedélyessége éppen úgy hatott reá, mint nagy mesemondó tehetsége, a mely történeteit szinte a mesék birodalmába kergette. Mind a két tulajdonságából van benne, de azért ő — Mikszáth és nem Jókai, mert egyéni tehetségéből fakadt az a kiegyenlítő hangulat, a mely nagy embert, a fenségest is közelebb hozza hozzánk. A kicsinyekben is meglátja az emberileg érdekes, valószínű vonásokat. Itt multa felül Jókait, igazabban szólva igazi humorista regényírónk volt egy-néhány valóban kitűnő elbeszélésében és újabb időben írt kisebb regényeiben. Igazán lelkesedni sohasem tudott, érzelmessége is napról-napra kopott, mert belátott az emberek szívébe és veséjébe, élete körülményei, meghitt körének szélesebb társasága se adtak rá okot, hogy lelkesedjék. Ez kételkedővé tette, de kételkedése is sze-

lid, legfeljebb évődő humorrá olvadt, s a gyarlóságok, hibák, vétkek rajzolásában az emberi indítékokat meg tudta keresni. Mosolygott az élet sokféle gyarlóságain, ha bosszankodott is, akkor is legfeljebb karczolt, de a nyílt sebekben sohasem vájkált. Magát folytonosan védelmezve tört előre. Hogy mindent elért, mutatja fővárosi jubileuma alkalmából mondott kijelentése: «És lássanak most egy igazán boldog embert bennem.» Halálos ágyán is látható meglepődöttséggel nézegette azt a kis keresztet, a mit a király küldött neki. «Ez igazán szép és nagy megtiszteltetés» mondogatta nagy örömmel. Csak legújabb máramarosszigeti mandátumkeresésével hagyta cserben szokott óvatossága. Úgy is beteges teste megtört a kortesúton, ő maga elégülten, boldogan zárta le szemét az örökös álomra, de nekünk nagyon drága mandátum volt ez. A nagy veszteség az irodalomé és a nemzeté.

A GYERMEKKOR.

Szklabonya, most Mikszáthfalva, egy kis tót falu Nógrád vármegyében, a hol Mikszáth legelőször futkosni kezdett.

Mert tulajdonképpen nem ott született. Nemzetes Mikszáthné asszonyomnak 1849 január 13-án Turóczba kellett utaznia bizonyos halaszthatatlan ügyben. Útközben fogták el a szülés fájdalmai s Pelsőczön a *Révész-portán*, egy jómódú föld-birtokos házából, január 16-án látta meg először a napvilágot a kis Kálmán. A Révész-családdal különben is atyafiságot tartottak Mikszáthék.

Mikszáthné nemzetes asszonyomnak akkor jutott eszébe, mit jószolt neki a mult nyáron *Ebeczken* Tarcsányi prókátor alvó leánya. (Ismerni fogják Mikszáth olvasói a prókátor urat *Harcza* Ezékiel néven.)

A leány valószínűleg delejes álomba merült nem egyszer. Ilyenkor messze környékről búcsút jartak hozzá, hogy jövendőt mondassanak véle.

Mikszáth édes anyja is felkereste a csoda-leányt és ez néki szóról-szóra a következőket mondotta: «Jézus napján fia fog születni, a Révész-funduson látja meg a napvilágot. Nagy ember válik belőle; Gyarmatot kivilágítják tiszteletére.»

A jövődölés beteljesedett. Mikszáth csakugyan a Révész-portán született. Nagy ember is lett belőle. Gyarmatot, ha még ki nem világították, kivilágíthatják tiszteletére.

Ez a jóslat nagy hatással volt Mikszáth édes anyjára, a költői kedélyű és mély érzésű Fáradi Veres Máriára, sőt befolyt Mikszáth neveltetésére is.

Nagyon közepes tanuló volt. Az apja nem egyszer mondá: «Mit is kínozzuk ezt a gyereket a bötükkel? Megél ő úgy is ezen a portán, mint az apja és nagyapja megélt!» De anyja mindig határozottan ellene szegült, hogy a fiút a gazdaságra kapassák. A fejében zsongott a nagy ember és küldte fiát Rimaszombatba, Selmeczre iskolázni.

Mikszáth János, Kálmán édes apja, kisnemes családból származott. Soraikból lutheránus papok, tanítók, efféle szorgalmas emberek kerültek ki. Teljes ellentéte volt feleségének. Vidám, évődő kurtanemes, a ki jókedvében rögtönzött rigmusokkal figurázta ki ismerőseit. Meglehetősen nagy

tekintélynek örvendett Szklabonya környékén. Sokat adtak ítéletére, még a szomszéd Zsélyről és Ebeczkről is járogattak hozzá a parasztok tanácsot kérni. Ez annál könnyebben eshetett meg, mert kocsmát, mézárszéket tartott. Háza találkozó helye volt a vidéki atyafiaknak. Az öreg úr 1808-ban született, élete utolsó éveiben, a hetvenes évek elején, már nagyon meggyengült emlékező tehetsége. Sokszor megesett rajta, hogy a kinek reggel a temetésén volt, délután sopánkodott rajta, hogy miért nem látogatja meg. Gyakran nem találta meg a szót arra, mit mondani akart, de azért a tanácskérés a parasztok részéről nem maradt el. A búcsújárás csak úgy tartott, mint azelőtt. Nehezen találja meg a szót, ez volt az általános vélemény a parasztok között, de a mit mond, az meg van mondva. «Jó koponya» (mudra hlava) azt tartották róla. Az írókat megvetette. «Kapa-kaszakerülők» ez volt a nevök az ő véleménye szerint. A viczeispán és a követ volt előtte csak az úr. De a nagy urak társaságát sohasem kereste. Jobb szeretett a kisebbek között az *első*, mint az urak között *utolsó* lenni. Olvasgatni azonban szeretett. A regényeket a közepén kezdte mindig. «Nem vagyok bolond» — mondotta a fiának, — «hogya az elejét is olvas-

sam. A végéről úgyis megtudom, mi van az elején».

Az öreg Mikszáth 1873-ban halt meg augusztus havában, alig pár hónappal felesége után, a kit májusban ragadt el a kolera, a mely azon a vidéken erősen dühöngött.

Mikszáth atyjától örökölte kedélyes humorát. Általában teljes hasonmása volt apjának, ugyanaz a járás, ugyanaz a köhécselés. De nagy hatással volt reá édesanyja szelid, borongó természete is. Igazi, benső megihatottság vett rajta erőt, valahányszor anyjáról megemlékezett. Sohasem írt mélyebb érzéssel, mint a mikor anyját emlegette. Ezt a nagy szeretetet meg is érdemelte gyermekétől. Ez a túlságosan komoly és takarékos asszony otthon a legegyszerűbb ruhában járt, de kimenő öltözetére igen sokat költött. Nem hiúságból tette. Pompás ruháiban az előkelőket járta, hogy fiainak patrónusokat keressen és jövőjök útjait egyengesse. E tulajdonságát fia is nagy mértékben örökölte.

Szklabonya, a hol gyermeksége folyt le, egy kis tót falu kéklő hegyek lábánál, de már a szomszéd Ebeczken palóczok laknak. Egyike a legbájosabb vidékeknek a felföldön. Északról a kéklő hegyek zárják el a kilátást, míg délről végtelen

rónaság nyujtózkodik el. A Felföld vadregényessége ölelkezik itt az Alföld mosolygó síkjával.

A Mikszáth-porta egyszerű, kis szalmafödeles ház, elől két, a pitvaron keresztül pedig egy szobával.

Mikszáthék egyszerű, de jómódú emberek voltak. Az öreg úr ugyan jobban szeretett pipaszónál kvaterkázni, mint a gazdasággal bibelődni s több gondja volt dohányára és jó boraira, mint szántóföldjeire, de aztán régi szokás szerint nem is nyujtózkodott tovább, mint a meddig a takarója ért. Édes anyja volt az igazi, páratlan gazda és gazdasszony egy személyben, így aztán a kis család egyszerű boldogságban éldegélhetett.

Kálmán után másfél esztendővel született testvére, Mária. Élénk kedélyű, ugrifüles kisleány, a ki nagyon vonzódott vékony dongájú bátyjához s bár Kálmán öregebb volt, bizonyos pártfogó módon bánt véle.

Később együtt kerültek az anyjok akaratából Balassa-Gyarmatra egy Bach-huszar mérnökhöz, a német szó kedvéért. Volt nagy sírás, rívás, hogy el kellett szakadni a szülői háztól.

Már azért is gyűlöltek a fura nevű embert. Hát még mikor látták megcsonkított fülét, a miből valahol Temesvár környékén a magyarok

elleni harczban hagyott el egy darabot s hallották azt a furcsa, nevetséges beszédjét! Csak gyűlölni és nevetni tudták. Éppen úgy megutálták a konyháját, a mint irtóztak a német szótól. A két gyermek összebujt és gúnyos mondásokat eszeltek ki a német dicsőítésére. Az volt a büszke, a ki minél nevetségesebb tulajdonságot tudott rákenni.

A várossal sem voltak igen kibékülve. Szebbek voltak előttök az odavaló zsindelyes nagy házaknál az otthoni szalmás-házikók. Csak egy czirnos macska nyerte meg tetszésöket, mert olyan volt odahaza Szklabonyán is.

Hogy ily körülmények közt nem sok ragadt rájuk a német szóból, azon nem igen lehet csodálkozni. A jó testvér 1867-ben halt meg. Egy humoros vigasztalás volt, a mivel örökre lehunyta szemét.

A kis Gyula (a harmadik gyermek, 1860-ban született) ott siratta szegény halállal vivódó nénjét, ő pedig így vigasztalta:

— Ne sirj hát, Gyulácskám, még örülnöd kellene, hiszen most már tied lesz az a skatulya, a mivel eddig még játszani sem engedtelek!

Kálmán élénk, de beteges, vézna gyerek volt. Szöszke haja csak később barnult meg. Arcza rendesen sápadt volt.

Egyik későbbi alakja, az Isten csizmadiája, *Filcsik* István Ebeczkről egyszer éppen ott járt nálok, midőn Kálmánnal éppen herbeteát itattak s az ő zord kedélyével így biztatta a szülőket:

— Nem telelni való ez a gyermek!

Maga Kálmán is hallotta ezt a pogány beszédet, morgott is magában a takaró alatt. Azóta nagy haragot tartott Filcsikre.

A falusi iskolában kapatták rá a betűvetésre, a tanító is egyik alakja lett. Rendesen így köszöntötte fel maga magát a lakomákon: «Az Isten éltesse a feleségem urát!» Tanulásával nem igen volt megelégedve, Kálmán elmebeli állapotját se becsülte igen nagyra. Nehezen ismerte meg a betűket, a nagy és kis betű közt levő különbség meg éppen nem ment a fejébe. Csak úgy kellenlenül mondogatta a derék tanító az aggódó anyának, a ki mindig nagy embert várt belőle: «No hiszen, azért lehet nagy ember, sok ilyen van azok közt is!» Vele történt, a mit meg is ír valahol, hogy bámulta a csizmadiát. «Mily nagy ész — tűnődött rajta — egyszerre ki tudja válogatni a tömérdek szerszám közül, a mi éppen a kezébe való.» Hogy esze volt, az tömérdek apró csinyjeiből világlott ki.

Suska Mihály szintén egyik alakja, a ki mint huszár végigküzdte a szabadságharcot, kocsisuk volt. Nem egyszer megtréfálta a vén katonát, a ki nagyon szeretett a kancsó fenekére nézni, olyankor aztán félnapokig aludt.

Egyszer megint ott szunyókál Mihály az ámbituson, berugva irgalmatlanul. Az öreg Mikszáth szidta erősen, mint a bokrot, Mihály pedig csak a fejét mozgatta és legfeljebb nagyokat horkantott rá.

Bosszankodva fordult be az öreg úr a szobába, míg Kálmán már előre mosolygott annak, a mit most fog csinálni.

Előkeresett egy száraz lopótököt s Mihály markába dugta s a fülébe ordítá:

— Tartsa kend ezt a palaczkot, az apám mondta. De le ne ejtse kend, mert bor van benne.

— Igenis értem — mondá a regulát tudó *Suska* Mihály s tartogatta is, de tovább aludt, mint a bunda. Fel-felserkenve lopva húzott is egyet a tökből. Elhitte, hogy bort iszik. A ház népe majd kétfelé dőlt a nagy kaczagástól.

Az öreg úr azzal szokott kedveskedni a gyermekeinek, hogy gyakran velök aludt. De persze, ha az egyiknél maradt, akkor a másik sírt és irigykedett. Ezen aztán úgy segített az öreg, hogy

mikor az egyik elaludt, a másikhoz illant, így aztán megvolt a békesség.

Hanem a Kálmán úrfi észrevette a cselt s a következő éjszaka, mielőtt elaludt volna, óvatosan madzaggal magához kötötte az édesatyját. Mikor szökni akart tőle, persze megrántotta Kálmánt, úgy hogy felébredt rá. A szökést tehát alkalmassabb időre kellett halasztania.

Kálmán úrfi a többek közt azt is észrevette, hogy apja pénzért méri a bort. Elhatározta, hogy ő is kereskedni fog. Az apja sokat tartott jó boraira, gondoskodott róla, hogy legyen mindig bőven a pinczében. A nebuló lopogatta a bort s a ház mögött levő odvas fába töltögette. Várta, hogy mikor telik meg az üreg, a mikor megindíthatja a kereskedést, de hiába várta. Az öreg úr meg tűnődött rajta, hogy hová lett a bora. Azt persze meg se tudta álmodni, hogy megitták az odvas fa gyökerei.

Lassan-lassan felcseperedett a Kálmán gyerek s itt volt az ideje, hogy édesanyja forró kívánsága szerint beadják a rimaszombati gimnáziumba. Kálmánnak sehogy se tetszett ez a dolog. Hallotta az oktató úrtól, hogy ott még többet kell tanulni, mint a falusi iskolában. Ez aztán tökéletesen elvette kedvét Rimaszombattól. Bujdosott

az erdőn, bujdosott a mezőn; sírt-ritt kétségbeesve. Végre is az öreg úr leleményessége segített baján.

Haza hozta az erdőről s így szólt a síró Kálmánhoz:

— Édes fiam, nem tudod te, milyen híres város az a Rimaszombat, mert ha tudnád, még gyalog is elmennél oda tanulni.

Kálmán hitetlen, de azért kíváncsi arczczal nézett apjára könnyein keresztül.

— Tudod-e édes fiam, hogy a palócz annyira megbecsüli, hogy háromszorra mondja ki a nevét.

De már ez felcsigázta kíváncsiságát; félénken megszólalt.

— Hányszorra mondja ki, édes apám?

— Minek is mondjam, válaszolt sötét lemondással az apa, hiszen te úgysem állhatod ki Rimaszombatnak még a nevét se.

Kálmán gyanakodva nézett rá. Hátha ez csak kelepce akar lenni? De kíváncsisága erősebb volt óvatosságánál.

— Mondja el, édes apám, könnyörgött neki szelid szóval.

— Hát mikor a palóczot kérdezik: Hová megy? — így szól: Batyiba; de melyik Batyiba. (Mert Batyi van ám több is, édes fiam.) Hát

Szombatyiba. De még ennyiből sem érti meg a kérdező a dolgot, míg végül a harmadik kérdésre büszkén oda veti a palócz: «Rimaszombatyiba».

Szóval az öreg úr annyi érdekeset tudott mondani Rimaszombatról, hogy Kálmán kíváncsisága a legnagyobb mértékben fel volt csigázva. Esengve kérte az apját, vigye el a híres városba. Az öreg úr vonogatta magát, de végre anyja kérésére beleegyezett s Kálmán vigan indult a rettegett városba, a min az öreg úr mosolygott a legjobb ízűen.

Suska Mihály nagy örömmel rakta föl ládáját a szekérre, mondván:

— No már ezt is elvetjük, majd csak ki kél belőle valami!

A GIMNÁZIUMBAN.

Ezernyolczszázhatvanadik év őszén került a kis Kálmán Rimaszombatba. Országos hire volt akkor a rimaszombati gimnáziumnak. Azon a vidéken mindenesetre az volt a legjobb intézet. Egyedüli a maga nemében. A két protestáns felekezetnek közös iskolája, hol kálvinista s lutheránus tanárok tanítottak. Nemes versenyre keltek egymással, a mi kimondhatatlan hasznára volt a tanuló ifjúságnak. Egy iskolából sem került ki több jeles ember. Ott iskoláztak a többek között Mikszáthon kívül *Törs* Kálmán, *Pósa* Lajos és *Tóth* Ede, *Bodon* József, *Kiss* József is.

Mikszáth 1867-ig volt itt. A gyenge tanulók közé tartozott. Egy osztályt meg is ismételt, de innen datálódik az irodalom iránt való első gerledelme. Mikszáthra mérhetetlen hatást gyakorolt egyik tanára, *Szeremley* Károly. Mindig kegyelettel őrizte szívében a kitünő tanár emlékét, kinek értelem- és kedélyfejlesztő magyarázatai saját állítása szerint íróvá tették. Engem Szerem-

ley tanított — mondogatta — tehát okvetlenül írónak kellett lennem!

Bámulatosan termékenyítő erővel voltak előadásai a gyermekekre.

«Öcsém» — mondá egy alkalommal Mikszáthnak, midőn a történelemből examinálta — XVI. Lajosról volt szó s Szeremley Franciaországnak egész Európára való hatását akarta illusztrálni «ha ebben az időben a francia királyné pelyhes szoknyát akasztott volna magára, egy hét múlva Európa összes delnői olyanban jártak volna».

Egyszer mértanból hívta ki a táblához. Három mértani alak volt oda rajzolva.

— Micsoda szög ez fiam? — kérdi Mikszáthtól, az egyikre bökkve az ujjával.

Mikszáth a fülét hegyezte, nem jön-e valahonnan segítség, nem csalatkozott, sugtak az egyik padsorból.

— Egyenszögű háromszög, mondja Kálmán nagy gyorsan.

— Hát az a másik?

Mikszáth nézi egy darabig, aztán hebegve mondja:

— Az is.

— De már ez? — mutat hirtelen a harmadikra a tanár.

Mikszáth megdöbben s összehasonlítást tesz a három alak közt. Mind a három egyforma. Egész biztonsággal megszólal:

— Az is.

— Helyesen van öcsém — mondá a tanár — nekem se higgy abban, a mit már tudsz.

Egyszer az egész ifjúsággal kirándult az aggteleki barlangba. Az úgynevezett Paradicsom-barlangban a kalauz mutatott a diákságnak egy bocskorformájú megkövült valamit.

— Ez Ádám bocskora — mondá nekik.

— Legszebb ábrándomat rontja le — szólalt meg Szeremley.

— Miért kérem alásan.

— Eddig mindig azt hittem, hogy Ádám magyar ember volt, most aztán látom, hogy szomorúan csalódtam. Ám ha bocskorban járt, tót volt a boldogtalan.

Mikszáth rimaszombati iskolázása idején Dobos Mihály nevű hentesnél volt teljes ellátáson, ki nem élelmezte, hanem valósággal hizlalta a gondjaira bízott nebulókat. Mikor hozzá kerültek, mindegyiket megmérte s aztán aggodalmasan leste napról-napra, vajjon gömbölyödik-e, pirosodik-e a pofácskájok? A diligencia végén újra megmérte a gyermekeit s nagy elégtétellel számolt

MIKSZÁTH DIÁK KORÁBAN.

Magyar Nemzeti Múzeum

be a szülőknek, hogy a gondjaira bízott csemete ennyit meg ennyit hizott.

Kálmánra nem egyszer panaszkodott, mert eleget evett ugyan, de semmi módon sem akart meghizni.

— Csuffá tesz ez a gyerek, — mormogá nem egyszer a derék hentes — mintha csak Molnárral kötött volna kontraktust.

Molnár pedig egyetlen ellensége volt a jószívű hentesnek Rimaszombatban, a ki véle versengve hizlalta a tanulókat. Hogy vetélytársán diadalmaskodják, a teljes ellátás díjából elengedett két forintot. Meg is bukott nemsokára mind a kettő.

Eljött az idő, midőn egy-egy feladott témából önálló feladatot kellett készíteni odahaza. Az első írásbeli feladat témája volt: «Mátyás király Gömörben». Kálmán búsan ment haza, érezte, hogy ilyen feladat megírására ő képtelen. Nem esett jól neki sem az ebéd, sem a vacsora. Minél inkább közeledett a határidő, annál nagyobb félelmet állott ki. Hogy álljon csodált tanárja elébe e szavakkal: «Nincs feladatom!»

Kétségbeesése óráról-órára nőtt, már-már azon törte fejét, hogy haza szalad Szklabonyára, midőn iskolakönyvei között kutatva, egy zsiros füzet akad a kezébe. Bizonyosan Dobos bácsi álmos-

könyve lesz, gondolta a zsírfoltokból következtetve s el akarja dobni. A füzet felnyilik... Mily öröm és boldogság, nagy betűkkel látja oda nyomtatva: «Mátyás király Gömörben». Kálmán öröme leírhatatlan. Rögtön leül s az első betűtől az utolsóig leírja belőle a nagy magyar király gömöri kalandját. A füzet egy régi népies munka, címe «A kegyelet oltára». Veterán népirónk Boros Mihály műve.

Másnap Kálmán reszkető hangon olvasta fel a dolgozatát az iskolában. Szeremley csóválta a fejét.

— Nem segített Dobos bácsi? — kérdi tőle.

— Nem — válaszolt Kálmán elvörösödve.

— No csak egy kicsit — gyanakodott a tanár.

— Egy kicsit igen — hagyta rá Kálmán.

— Hát csak annyit mondok öcsém — mondá a jeles tanár, hogy ezentúl is segítsen Dobos bácsi, különben baj lesz.

Mikszáth szégyenkezve ült le s ezután az önérzet és becsvágy sarkalta, hogy jó feladatot készítsen. Mohón elolvasott mindent, a mi a kezébe akadt. Az első regény, a mit olvasott, Jókai «Török világ Magyarországon» volt. Nagy és mély hatással volt rá a nagy írónak bűbajos fantáziája és elragadó elbeszélő módja. Ez az egye-

düli író, a kinek hatása alól eredeti tehetsége ellenére soha sem tudott menekülni.

Az írás eleinte természetesen nehezen ment. De azért egyre haladt, s már az ötödik iskolában olyan gyakorlatot ütött össze a «Magyarok bejöveteléről», hogy Szeremley egyáltalán vonakodott elhinni, hogy ő írta s becsukatta érte.

Mikszáth nevetve szokta volt mondani ezt az esetet s egyúttal megjegyzi tanulságul.

— Engem mindig akkor ütöttek, a mikor nem érdemeltem, a mit különben nagy igazságnak is tartok. Mert ha az ember hibázott, elég baja van önmagával. Istentelenség az önvád mellé még a mások vádjait is nyakába zudítani!

A gyönyörű vidékű Szklabonya után a rimamelléki kies város is nagy hatással volt a fejlődő gyermek kedélyére. Nem egy alakjának eredetijét itt kell keresnünk. A «Rossz matéria» című elbeszélés rimaszombati emlékekből íródott. Sokat emlegette Percz uramat, a ki nagy irodalom-pártoló volt.

Percz János uram szücsmester volt, de hamar nyugalmazta magát s azóta a szőlőjének meg a könyveknek élt. Úgy beszéltek a városban, azért volt az ő neve Könyves Percz János.

— Úgy bizony gyerekek — szokta mondo-

gatni — nagy eset volt a Zách Klára esete, szép hajadon leányzó volt, mégis négyfelé vágták. Sőt az orrát levágták; meg van ez én nálam három könyvbe is írva.

A kik hallották ezt a beszédet bólongattak a fejökkel.

— Bizon ez nagy dolog, erről lehetne talán négy könyvet is írni.

A negyedikhez a Kálmán akarta juttatni Perecz bácsit.

Akkoriban jelent meg Jósika Miklós egyik regénye, a melyben szintén Zách Klárával foglalkozik. Mikszáth kötelességének ismerte, figyelmeztetni az öreg urat.

— Van már megint egy könyv, Perecz bácsi — mondja neki — Zách Kláráról. Nem veszi meg?

— Ejnye, talán sok is már, a mit erről a nőszemélyről írnak — fakadt ki az öreg.

— No ha a bácsi sem veszi meg... Az Istenér, példát kell mutatni a többieknek...

— Igaz, igaz! Hanem mégis... azonban, mint-hogy három van, talán meg kellene venni a negyediket is, — mondá fejét vakarva Könyves János. Hát aztán hol lehet olyat kapni?

— Hát természetesen a könyves boltban. Csak menjen oda Perecz bácsi. Van ott elég.

— Már magam nem megyek, mert megcsalnak; gyere te is velem öcsém.

Elindulnak a könyves boltba. A könyvárús megmutatta a kívánt regényt. Perecz bácsi a tenyerén méregette egy darabig a súlyát, aztán gyanúsán pislogva a könyvárús felé, kérdé:

— Hogy ez a könnyű hitvány könyv?

— Két forint, — mondja a könyvárús.

Perecz bácsi majd hanyattvágódott e szóra.

— Ejnye no! Hogy kérhet már ennyi rengeteg pénzt e kevés papirosért?

— Nem lehet ez ellen beszélni. Szabott ára az annak.

— Ha szabott is, én adok érte két hatost, — mondja végre Perecz bácsi hosszas tünődés után.

A könyvárús dühében mosolyogni kezdett.

— De mondom, hogy itt nincsen alku, két forint az ára, punktum! Ne tartson fel hiábavaló beszédekkel. Veszi vagy nem veszi két forintért?

— No ha már annyira megkötötte magát, megtódom egy hatossal. Akármilyen legyen, ha ezt is megéri ez a kis papiros.

A könyvárús kiabálni kezdett:

— Hagyjon békében, nekem más dolgom van, mint a maga fecsegését hallgatni.

De erre már Perecz bácsi is kiesett a sodrából.

— Ejnye, hát így bánnak az emberrel? Most már ingyen sem kell a könyv. Jer öcsém!

Az utcán megállott, visszafordult, újra elindult, de megint visszatért a könyves bolt ajtójáig. Bedugta a fejét.

— Gondolja meg az úr, még nem mentem el.

— Ejh, menjen a pokolba! — fakadt a könyvárús.

Perecz dühében meg sem állt az utca közepéig, de onnan megenyhülve vissza kiáltja:

— No, adok érte egy sájni forintot.

Perecz bácsi rég nem alkuszik már, de emléke sokáig élt Mikszáth ajakán.

A mosolygó rimamelléki vidékről került a kietlen zord bányavárosba: Selmeckre. 1867. év őszén iratkozott be a hetedik osztályba. Már ekkor sűrűn irogatott s csakhamar kedves tanítványa lett az önképzőkör elnökének, Scholz Vilmos tanárnak.

Itt is gyengén tanult, de irogatása tekintélyt biztosított neki tanuló társai között. «Gyuri bácsi» című deákos modorban írt elbeszélése kézről-kézre járt, s nagyon tetszett. Tehetségének elismerése volt az, midőn, noha csak hetedik iskolas volt, főjegyzőnek választották az önképzőkörben. Addig mindig nyolczadévest választottak.

Az önképzőkörben sűrűn szerepelt. Feladványaiban is jelentkezett már humoros felfogása s Scholz tanár egyszer így nyilatkozott róla:

— Meglássátok, e gyenge tanulóból író lesz.

Persze, kinevették a tanárt is és a tanulót is.

Az önképzőkörben történt az is, hogy Mikszáth egy Brozik nevű tót tanuló társának csinált dolgozatot, a mit ő sajátjaként olvasott fel. Scholz tanár már ismerte Mikszáth eszejárását és ráismert Mikszáth tollára. A tót diák ijedtében mindent bevallott. A szigorú önképzőköri statutumok szerint jegyzőkönyvileg kellett volna megróni Brozikot, de a jegyzőkönyvi rovás elmaradt Scholz tanár indítványára, hogy Brozik neve így se örökíttessék meg.

Ez volt a büntetése.

A derék tanár az nap hunyt el, midőn Mikszáth a Kisfaludy-Társaságban székfoglalóját tartotta. Megérte tehát azt az örömet, hogy jóslata beteljesült.

Mikszáth idejében az iskola már nem volt oly tót szellemű, mint pár évvel ezelőtt. A «Szlaviczák» frequentálása, azaz a tót nyelv tanulása és a tót versek szavalata elmaradt ebben az időben.

A tanuló ifjuság között azonban meg volt a

pártoskodás. Volt tót párt és magyar párt, surlódás és verekedés is történt közöttök. Mikszáth nagy szerepet játszott a magyar pártban s leleményességével nem egyszer felültette a tótokat.

Ebben a tót és német városban bő tere nyílt az elűtő szokások tanulmányozására. Innen hozott zsákmány az «Aranykisasszony» című elbeszélése, csak a németiségből nem ragadt reá semmi itt sem.

A VÁRMEGYÉNÉL.

Mikszáth elérte huszadik esztendejét. Husz év! Mennyi vágy, reménység, fény s álom lappang e két szó mögött!

Idilli élete volt. Visszakerült Szklabonyára. Jogász volt, de csak névleg. Hazulról gondolt néha a pesti egyetemre, járt-kelt a mosolygó rónán, hullámozó zöld vetések közt, erdők sűrűjében s álmodott írói dicsőségről.

Már ekkor nyomtatásban is megjelent a neve. Sokat és könnyen verselt. Hiszen minden fiatal-ember ír verseket.

De hát ő még többet is tett. Felküldte az «*Igazmondó*»-nak. Az «Igazmondó» kis, élénk heti lap volt, a «Hon» melléklapja. Az volt a hivatása, hogy a Tisza-téle balközépnek teremtsen hangulatot a nép között. A lap élén több név ragyogott, úgymint *Tisza* Kálmán, *Jókai* Mór, *Podmaniczky* Frigyes báró és *Várady* Gábor, mint a lap felügyelőségének tagjai.

A lapocska meglehetősen népszerűsége tett szert. A rendes, élénk rovatokon kívül közölt népies verseket, elbeszéléseket. Mikszáth neve 1869-ben az 50-ik számban bukkan fel egy népies, kisebb verses elbeszélés, vagy inkább krónika alatt. Czime: «A labancz neje.»

Ez első műve, a mely nyomtatásban látott napvilágot.

Nem valami mutatós dolog biz ez. Az van benne megénekelve, hogy Strumvix labancz óbeszter felesége Rákóczi táborába vetődik véletlenségből s ott is marad, mert beleszeret egy nyalka kuruczba, Betlen Barnabásba.

Meglehetősen üres tárgy, hosszadalmasan elbeszélve. Csak népies mesterkéletlen nyelvén egy-egy elmésebb tordulatján akad valami kis dicsérni való. Ez a strófa például megragadja a figyelmet.

«Ugy is volt, ott maradt (t. i. az asszony)
S egy szép csatanapon
Strumvix is megtudta, hová lett az asszony,
Tudom, hogy megöszült vón bele a feje,
De levágták aznap, nem volt rá ideje!»

Még gyengébb a 37. számban 1870-ben megjelent verse: «*A vén fa*». Egy öreg úr a hársfa alatt üldögél s eszébe jut a levelek zugásánál,

hogy fiai odavesztek a forradalom viharában. E versben még népies természetes egyszerűsége is cserben hagyja.

Harmadik verse a *„Zászló”*, a mely szintén az *„Igazmondó”*-ban jelent meg. Ennek szép eszméje van. Ferdinánd pártján levő magyar katonák ostromolnak egy Zápolya birtokában levő várat. A falakat már összelövéldözték, csak a zászlót nem tudják eltalálni. Magyar katona nem löheti le a magyar zászlót.

Az *„Igazmondó”* 1870-ben népies beszélyre hat arany pályadíjat tüzött ki. Mikszáth is a pályázók közt volt. Övé volt a 10. számú pályamű. Címe: *„A kemény ember.”* Mottóul Mirabeau egy híres mondását választotta: *„Nem a nagy emberek közt kell keresni a nagy embereket.”*

E munka figyelmet is keltett.

A bíráló bizottság így nyilatkozott róla: *„Igen csinos kis dolgozat és szép eszme, de a beszély kellékeivel nem bír, inkább csak novelette s azért a pályadíj ennek sem adathatik ki.”*

Mikszáth felvette 1874-ben megjelent *„Elbeszélései”* közé is. Éppen olyan naiv idealizmussal van írva, mint versei s inkább folyamatos elbeszélő módjában látszik a tehetség némi szikrája. Az élénk megfigyelő tehetségnek, a mely

későbbi gyöngébb műveinek is érdeket kölcsönöz, itt még nyomát se látni.

A pályadíjat megtoldták négy arannyal és újra kitűzték. Mikszáth ismét pályázott *«A mi a lelket megmérgezi»* című elbeszélésével s a tíz aranyat neki is ítelték. Mikszáth a pályázati feltételeknek megfelelőleg irányművet írt. A pálinkaivás áldozatairól. A tanító irányon kívül alig van egyéb érdeme a széles és terpedt elbeszélésnek. Mikszáth maga sem találta érdemesnek arra, hogy felvegye első kötetébe. Édes anyja igen örült a kitüntetésnek, de atyja nagyon közömbösen vette literátorkodását. Fia mohó olvasgatása se igen tetszett neki. Mikszáth Balassa-Gyarmatról hozta a könyveket. Az öreg úr nem adott neki szeke-
ret. Ilyen haszontalanságért — úgymond — nem fárasztja a lovait, Mikszáth kénytelen volt begyalogni Balassa-Gyarmatra, a mi jó másfél órai út! Úgy gondolkozott az öreg, hogy az irogatás nem úrnak való. Nem lehet abból megélni.

Inkább arra ösztökelte, hogy vállaljon valami hivatalt a megyénél. Mikszáth hajlott a szép szóra és 1872-ben a gyarmati *«kis megyeházából»* már mint esküdt mérte az igazságot. Itt aztán új és tág tér nyílt szemlélődésének. Megismerkedett a

megyei élet minden csinja-binjával, itt ismerkedett meg azokkal az alakokkal, a kiket később páratlan humorral tudott megörökíteni.

Éppen abban az időben élte a gentry azt a könnyelmű dinom-dánom életet, a mely a romlás szélére hajtott egy egész osztályt, a nemzet zömét és virágát. Külsőleg minden fényes volt. A gentry dominált a vármegyében, beleült minden hivatalba, az országgraszoló névestéknek, a szives vendéglátásnak, a víg mulatságnak nem akart vége szakadni. A «magyar kedély» még jobban virított, mint valaha, éppen oly kedélyesen vették a hivatalt s csinálták az adósságot, mint a mily kedélyesen elmondogatták adomáikat pipaszónál ebéd vagy vacsora után.

A gentry negyvennyolcz óta aludt és busult a haza sorsán, mikor az alkotmányt helyre állították, szegre akasztotta a hazafiui kesergést, vigadni kezdett szertelenül. Míg aludt, elfelejtette, hogy új kort teremtett negyvennyolczban, a mely új követelésekkel lép fel; ő maradt a régi, magyar kedélyességgel rohant sírjába. Alig vette észre a nagy mulatozás közt, hogy mindenét eldobolják feje felett.

Ennek a fényes, uras, vidám haldoklásnak volt szemtanúja Mikszáth Kálmán s arra volt teremtve,

hogy egy nagy osztály halódását aranyozza meg humorával.

Balassa-Gyarmat csinos, élénk város. Különösen zajos tarka élete volt akkorában. A megyei és társadalmi élet tarkasága az éles megfigyelő tehetséggel és humoros kedélylyel megáldott Mikszáthra óriási hatást gyakorolt. E hatás döntő volt írói pályájára. Már itt írt elbeszéléseiben megállapodott tehetsége olyannak, a milyen most is. Megvan abban minden lényeges vonás, a mely Mikszáth írói egyéniségét jellemzi. Később már csak stílusa lett művészibb, humora buzogott erősebben s elbeszélő technikája lett tökéletesebb.

Kezdetben nem tett egyebet, mint lefotografizta azokat az alakokat, a melyekkel minden nap érintkezett. Első kötetének minden lapján élő alakokra bukkan az olvasó. Stofi, Sramkó fiskáriusok, Mády Károly, Harcsa Ezekiel mind élő alakok, esküdt társai is mindnyájan belekerültek novelláiba.

Éppen azért szükséges, hogy egy tekintetet vessünk a környezetre, a melyben Mikszáth forgott.

A kép vidám lesz, a szereplő emberek könnyelműek, sok bennök a humor és a szeretetre-

méltóság . . . Gyarmat kedélyes város, sok bora terem s az ipolyparti pinczék vasárnaponként tele vannak jókedvű mulatókkal. A gazda szívesen fogadja vendégeit s hivogatja be még azt is, a ki csak úgy történetesen arra vetődik. Maga a város csak részben magyar, az intelligencia és polgárság nagy része az, a köznép azonban tótul beszél.

A «kis megyeháza», ahol annak idejében a főszolgabíró *Mauks* Mátyás trónolt az igazság székeben, tágas udvaru, ódonszerű épület.

Mindjárt maga a princípális, Mikszáth jövőendő apósa, portrézni való alak volt. Valóságos nagy úr a javából. Délczeg, daliás termetű, nagy beszédes szemű és hozzá uras, méltóságos modorú. Emlékező tehetsége bámulatos volt. Egyszer husz aktát, a melyek elkallódtak valahol, csak úgy emlékezetből diktálta le esküdteinek.

Az új perrendtartást tarokkozás közben tanulta meg az ügyvédektől a kaszinóban. A népszerűség rabja és nagy hajhászója volt.

Barátja az egész világnak, csak magának ellensége és családjának. A tekintetes asszony kint gazdálkodott az ősi kurián, *Mohorán*, a hová a főszolgabíró csak szombatonként ment ki, a megyei urak szokása szerint, a mint mondták, tisztát vál-

tani. Nagyurasan vette a hivatalát, leginkább szerette azt a részét, a mi a vendégeskedéssel volt összekötve, a közszeretet megnyerése végett. Könnyen és nagyon gyorsan dolgozott, de ez ritkán esett meg vele, jobban szeretett tarokkozni a kaszinóban. Tehetségével akarta pótolni hanyagságát. Okiratait sohasem tartotta rendben, ha valamelyik elveszett, lediktálta emlékezetből. Keresgélni sem kellett, csak rásandított a szolgabíró úr a halmazra s rögtön kihuzta, a melyikre szüksége volt. A tárgyalási napok bejegyeztettek a «*Nemzeti Kalendáriumba*» ilyenformán:

«Május 10-én Ilonka leányom születésnapja. Nagy Ferencz igény keresete Pap Katalin ellen. NB. ugyanakkor lejár a K...-féle váltóm.»

Egypárszor kivitte Mikszáthot Mohorára. Ekkor ismerkedett meg leányával, Ilonkával. Élénk, csintalan kis leány volt az Ilonka, büszkesége az édes apjának. Inast tartott neki kis korában, a ki csak az ő akaratát és parancsát leste. Fordítsa meg a butorokat János — parancsolta a kicsi. A János megtordította. Fordítsa vissza — rendelé újra a kis úrnő. János azt is megcselekedte. Fordítsa meg az egész kastélyt — parancsolgatótt tovább Ilonka. De már ezt nem cselekedhette meg János, pedig milyen furcsán nézett

volna ki az ódon ház, a mint a négy tornyocskájára áll.

Mikszáth rajongott az Ilonkáért és Ilonka sem talált rajta kifogásolni valót. A szolgabíró ugyan mást akart volna, hanem a szíveknek nem parancsol még a hatalmas vármegye sem.

Mikszáth éppen ilyen világba való esküdt volt, örökösen mosolygott a hivatalában, a mikor tudniillik nem volt szükség a tekintély fenntartására és anekdótázott, megtréfálta esküdttársait; például a jó Bokor Ferenczet, a ki örökké a vízivás hasznáról elmélkedett, de minden prédikáció ellenére bort ivott, még pedig sokat. Hogy mennyire fenn tudta tartani tekintélyét, álljon itt bizonyosságul egy pár eset.

Mesa András megalkudott a tótokkal, hogy kutat ásnak neki a portáján, de azt a bolondot tette, hogy előre és egyszerre át adta nekik a pálinkát. A tótoknak első dolguk volt meginni minden pálinkát, akkor aztán összeverekedtek és szétszaladtak.

A kutásásból nem lett semmi.

Mesa egy hetike ügyvédet bizott meg, hogy a tótokon vegye meg a kétszeres foglalót és a pálinka árát.

Az ügyvéd csak úgy, per «amice» beszélgetett Mikszáthtal.

— Írja meg, amice, a végzést, hogy a tótok tartoznak a foglaló kétszeresét megfizetni — punktum!

Mikszáth dühös lett e komázásra.

— Várjunk csak egy kicsit, — mondá, — előbb meg kell vizsgálni a dolgot, hogy kitudódjék, hol az igazság?

Az pedig, a Mikszáth ítélete szerint, ott volt, a hol nem várta az ügyvéd úr — a tótok részén. Mikszáth így okolta meg ítéletét: «Alperesek már hozzákezdtek a munkához, tehát a pénz elvesztette foglaló természetét. A munka közbejött akadály miatt maradt abban, azért csak a foglaló visszafizetésére voltak kötelezhetőek». Az ügyvéd dühösen appellált.

Egyszer talpig vasban állított elébe az András hajdu egy rabot, a ki a szklabonyai «szomszéd» feleségét majd halálra verte.

Az ügy megvizsgálására Kálmán esküdttet bizták meg s bizonyosan a rendes kerékvágásban ment volna az igazság, ha véletlenül a sértett fél leánya nem jön el vádolni a nagytermetű tótot. A leány játszótársa volt Mikszáthnak s egész bizalommal kérte őt: «Kálmánkám, aztán

csak szigorúan bánjon vele, csukassa 15 esztendőre, akasztassa fel, a miért az én anyámat úgy megverte!»

És még a Kálmánkám sem volt elég, megmerte veregetni a nagytekintélyű esküdt úr vállát is! És az András hajdú szemeláttára!

Kálmán esküdt komor tekintettel ült az íróasztalhoz, kikérdezte a megjuhászodott birkajamborságú tótot s aztán odaszólt nagy méltósággal a hajdunak:

— András, bocsássa kend szabadon a rabot!

A leányasszony szóhoz sem tudott jutni nagy szörnyűködésében, még az András is hebegni kezdett:

— De tens esküdt úr . . .

— Semmi de, parancsolom, hogy bocsássa kend szabadon! — Úgy is történt, csak Mikszáthnak volt egy kis összeszólalkozása a szolgabíróval, de hamarosan talált mentséget.

— Ugyan minek ette volna ingyen a vármegye kenyerét! — mondá a szolgabírónak. — Ha bűnös, majd elfogják újra a pandurok a gazembert.

Így aztán a földolog, az esküdt úr tekintélye meg volt mentve.

Sramkó és Stofi fiskálisok a hivatali ismeretség révén kerültek belé első két kötetébe.

Stofi fiskális talán még most is él Gyarmaton. Eredeti alak az öreg úr. Összetöpörödött, ránczos, feketeképű úriember, hosszú görbe bottal járt. Tekintélyes ügyvéd volt, különösen a Bach-korszakban. Később már lejárt a magát, éppen azért szidta is az új alkotmányos érát. Bizonyos tekintetben művelt ember volt, olvasta a francia bölcsészeket és ezekből azonban csak a cinizmus ragadt reá. Lassan, gondolkozva beszélt, de jó gondolatainak rendesen csak a felerészét fejezte ki, abban a hitben, hogy a többi már elmondta, a miért Stofi bácsit félkegyelműnek tartották némely rosszakarató emberek. Nagy családja volt az öregnek s ugyancsak föl kellett csigáznia az eszét, hogy megélhessen.

Testvérei, Károly és Ferencz nem voltak diplomás emberek, hanem azért őket is befogta az ügyvédségbe. Dolgoztak ők is az ő neve alatt, vagy legalább kliensekül fogdosták a jámbor tótcskákat a gyarmati hetivásárokon.

Megható volt az öreg ügyvéd kegyelete édesapja iránt. Korán szokott felkelni s nagy sétákat tett. Ilyenkor aztán összeszedgeti a köveket, a mit úton-útfélen talál és az atyja sirjához viszi a zsebében. Ott aztán az apró kavicsokból mindenféle alakokat, gulát, keresztet formál igen ügyesen.

A kit szeret és ki akar tüntetni, azt sajátkezűleg faragott bottal ajándékozta meg. Egyidőben Gyarmat el volt árasztva ilyen «Stofi-botokkal.»

Mikszáth is kapott egyet.

Ellenlábasa, Sramkó fiskális szintén nevezetes alak volt. Igazi nevén Vladár Samu. Turóczi származású volt, azért mondták tótnak. Jól megtermett, daliás alak volt. Negyvennyolczban kapitányságig vitte. Később az ügyvédség mellett még az állatokat is kurálta, mert megszerezte az állatorvosi diplomát is.

Szomorú vége lett a daliás ügyvéd-állatorvosnak. Egy szép asszonyba volt szerelmes, a ki bizonyos módon nagy vagyonhoz jutott s ekkor kiadta az utat Sramkónak. Emiatt aztán nagy bűnnek adta fejét: ivott, míg csak ki nem itta magát e világból.

Egyike volt még a leghumorosabb alakoknak Gyarmaton ez időben Mádi (Smolka) Károly plébános. Valóságos szónoklási mániában szenvedett. Bombasztikus toasztjairól volt híres. Sokat kacagták a derék urat, midőn egy helyi lap tollhibából így írt róla: «*A toasztokban megöszült érdekmeek nagymestere.*»

Mikszáth Kálmán olvasói Imády Károly név alatt ismerik a derék lelkiatyát.

Ime a környezet, a melyben Mikszáth forgott s az alakok, a kiket tollhegyre szedett kétkötetes novella gyűjteményében, a mit 1874-ben adott ki a fővárosban.

E novellák mind ez időben íródtak, ezért itt lesz helyén, hogy szóljunk rólok. Nagyon egyenetlen hatással vannak az olvasóra. De azért majd mindegyikében akad valami dicsérni való, vagy a tárgy felfogásában van valami ujság, a mi meglep, vagy az egyes részek vannak jól megírva, vagy itt-ott felbuzog a természetes kaczagtató humor s meglátszik minden lapon, hogy az író az életből lesi el, a mit feldolgoz.

Meggyőződünk róla, hogy ösztönszerűleg is jó helyen kereskedik. Szerencsés keze van a tárgy választásában. Mindjárt az első elbeszélésnek a *«Pletykának»* hatalmas témája van. Jól ki van gondolva és tragikus végével bizonyosan meg rázná az olvasót, ha a kidolgozás messze nem maradna el a tárgytól. Színezőbb nyelv, szenvedélyek erősebb festése kellene hozzá. Erre Mikszáth még nem volt képes.

«Miért fél Stofi bácsi a porostól? Photographiák a vármegyéből» című novelláknak csak egyes részei jók és újak, maga a mese is nagyon eltaposott mesgyén ödög előre. Gyengébbek a

«*Photographiák regénye*» és «*A lutri*». Az elsőnek tárgyával maga a szerző sem tudott tisztába jönni, a másodikban meg a mi jó van is, elfödi a morális tendenczia, a mely áradozásra, unalmas kitérésekre csábítja.

Legtisztább vonásokban jelentkezik Mikszáth tehetsége a «*Batyus zsidó leánya*» és «*Mikor az új kastély füstbe ment*» című elbeszélésében.

A Batyus zsidó leányában meglep az üde, természetes humor, az élénk megfigyelő tehetség, a melylyel Stofi fiskális útját leírja, a mint három esküdttel egy zsidót megy exekválni 5000 forint erejéig. A fiskális nem talál más lefoglalni valót, csak egy füttyülőt...

Dühében ezt le is foglaltatja.

Eddig az elbeszélés mulatságos, érdekes, a mi azután következik, hogy az egyik zsidóleány iránt érdeklődik a foglaló esküdt s elviszi színésznőnek és az pár év múlva Bécs egyik leghiresebb énekesnője lesz s hálából hozzámegy első pártfogójához, ez már csinált romanticizmusával szöges ellentétben áll az első rész természetességével. Hozzá még Mikszáth ezt a romantikus dolgot a legszárazabb, majdnem kuriális prózában mondja el.

A két kötet legjobb elbeszélése bizonyosan

Mikor az új kastély füstbe ment. Tele van az élettél, közvetlenséggel s jóízű humorral. Domine spectabilis Ezekiel de Harcsa kabinet-alak, mintha csak Mikszáth fénykorából való volna.

Ő és két barátjának mulatozása a pinczeterokban, a részeg kompánia baktatása hazafelé, kaczagtató humorral és természetességgel van megírva. Stilusa ugyan itt sem simul a tárgyhoz, a gyakorlatlanság minden során meglátszik, pongyola és meglehetősen szintelen, de a jól kigondolt tárgy, a humor kárpótolja az olvasót a gyöngeségéért.

Harcsa Ezekiel Mikszáth egyik legjobb alakja marad.

E két kötetből meggyőződünk, hogy oly íróval van dolgunk, a ki közvetlen szemlélődésből iparkodik elbeszéléseit megalkotni, a mi már magában véve jó jel. Természetesen nem tudja még kiválogatni a jellemzetest, a lényegesebb vonásokat, jó tárgyait is többnyire ellapítja s oly józan szárazsággal ír, a mely egy fiatal embernél szinte megdöbben, de közvetlenség, a humor jelei mutatják, hogy van benne tehetség...

1873-ban elhaltak Mikszáth szülei. Ez az év különben is emlékezetes rá nézve és fordulópont életében.

Átvette kis gazdaságát és megfeleségesedett.

Nőül vette első vonzalmának tárgyát princípálisa leányát, Ilonkát. A maga ura lett s őszig gazdálkodott a maga módja szerint.

Szeszélyes, fel-felpezsdlő természetű volt, cselédeknek hol barátja, hol kényura. Sokszor minden ok nélkül megtámadta őket, máskor pedig még akkor is kedélyeskedett velők, mikor szidást érdemeltek volna. Nagyon benne volt még az ifjú vér hóbortja és szilaj eredetisége. Sokszor éjfélig elhallgatta a csász mondókáit, hogy másnap aztán megverje saját úri kezével.

Egyszer feliből kaszáltatta a rétjét a tótokkal s minthogy a gazda feléjük se nézett, vettek maguknak annyi szabadságot, hogy a boglyáknak az alját kint felejtették a réten, azzal a szándékkal, hogy azt majd magoknak szállítják el.

Mikszáthban megvolt az a furcsa s uras szokás, hogy legalább az ablakból leste, mit csinálnak tótjai.

Rájött a csalásra s nagy dühbe borult. Összekurjongatta a cselédeit és minden szénát behordatott a saját padlására. A csalni akaró tótocskáknak nem maradt semmi.

Hanem a kocsisa lefőzte.

Aranytűje egy szép napon megfoghatatlan módon eltűnt. A rákövetkező vasárnap azonban

megint előtűnt — kocsisa kalapján. A derék legény bokrétáját tűzte oda vele!

Mikszáth meghökkenve látja, hogy a kocsis vakmerően előtte parádézik az aranyos tűvel.

Most ő jött zavarba s úgy himezve-hámozva mondta neki:

— Te, Gyurka, nekem úgy látszik, mintha az én tűm volna ott a kalapodon.

— Dehogy, tens uram, még a nagyapámtól maradt rám.

Mikszáthot annyira megdöbbenette ez a nyílt szemtelenség, hogy többet nem szólt a tőről.

A falusi gazdálkodás nem sokáig tartott, az idillnek csakhamar vége szakadt... Mikszáth elhatározta, hogy a fővárosba jön hirt, dicsőséget keresni.

Felesége követte.

A KEZDŐ ÍRÓ.

1873-ik év őszén Mikszáth már a fővárosban volt; abban a bohó reménységben ringatta magát, hogy megél ő már itt a tolla után is. Hogyne! Hozott magával két kötetre való elbeszélést hát még mennyi zsibongott fejében!

Író akart lenni testestől-lelkestől, író és semmi egyéb. Fölkereste az irodalmi köröket, barátságot kötött a nevesebb írókkal. Kegyesen fogadták a palócz kollegát, csak magokban kaczagtak rajta. E rusztikus embernek, mondták, eredeti hóbortja van, meg akar élni tolla után. Mindenestre furcsa ötlet.

Magyarországon nagyon jó és hangzatos cím az írói úgy mellékesen. Pl. igen emeli a nimbust az ilyen beszéd, országgyűlési követ vagy miniszteri tanácsos és író, de magában az író átkozott rosszul hangzik.

Hanem Mikszáthnak, az írásághoz volt még egy kis öröksége is . . . Irogatott egyik-másik lapnak. kiadta «Elbeszélések» cím alatt első novelláit,

olvasgatott, tanult és szemlélődött, noha fővárosias soha sem tudott lenni muzsája. Megmaradt az első vidéki hatások mellett, ő törhetetlen akarrattal várta, mikor nyílik meg az ő nevének is a hír csábító birodalma.

De ez az idő váratott magára, első jelek nem voltak kedvezők. Elbeszélései alig keltettek figyelmet. Legfeljebb szűk baráti körben tűnt föl az elbeszélésekben nyilatkozó éles megfigyelő tehetség s helyenkint az üde természetes humor.

Lauka Gusztávnak tetszettek elbeszélései s barátságos indulattal is volt szerzőjük iránt, épen azért először is ábrándjait iparkodott lerontani, mondván néki ilyeneket:

— Csak úgy mellékesen volna jó irogatni. A novellaírás bajosan megy a mai és nem ment a múlt időben. Ám próbálja meg, de biztosítom róla, hogy több böjt, mint ünnepnapja lesz!

Hanem Lauka kedélyes ember volt, teljes életében. Rosszul állott neki a komolykodás. Ilyenkor azt hitte az ember róla, hogy rosszkedvű.

Azután nehéz dolog elrontani egy 24 éves fiatal ember ábrándjait, kivált ha az a fiatal ember érzi magában, hogy ő tehetséges.

Mikszáth várt, és azt hitte, hogy nem kell sokáig várnia.

Ez időben az *Ösz- és Sándor-utcza* sarkán levő *Langer* korcsmában szokott összegyülni egy kis írócsoport vacsorálni és vitatkozni a napi kérdésekről.

Rendes vendégek voltak: a korán elhunyt *Tóth Ede*, *Szabó Endre*, s a szerencsétlen *Darmay* (Viczmándy) Viktor. Ide járogatott Mikszáth is.

Tóth Ede volt a társaság legcsöndesebb tagja.

Ritkán beszélt, többnyire csak némán hallgatta, hogy vitatkoznak a fiatalok. De szerénysege mellett is nagyra nevelte önérzetét a «Falu rosszának» és egyéb színműveinek sikere.

Egy akkoriban felkapott poétával, azt mondták róla, hogy két nap alatt megír egy kötet verset, egyáltalán nem tudott rokonszenvezni. Ez egy párszor megfordult társaságában. *Tóth Ede* nem tartotta szükségesnek leplezni ellen-szenvét a «versgyártó» iránt, mire ez jobbnak látta végkép elmaradni tőlük.

A szelid *Tóth Edének* ellentéte volt a nagy termetű *Darmay Győző*. Heves, szenvedélyes, különös ember. Hóbortos a vadságig. Nem volt tanácsos vele kikötni. A milyen bizarrok voltak a költeményei, olyan különös volt a külseje is. Fekete torzonborz haját ritkán fésülte, azért pe-

hely is akadt benne elég; legszivesebben egy bársony régi divatu bő zekében járt, a melyről bátran gondolhatta mindenki, hogy nagyatyjától maradt rá. A nyakára pedig öregesen hosszú fekete selyemkendőt csavart.

Előkelő családból származott s családja azt tartotta benne a legnagyobb különösségnek, hogy Pestre jött versírónak, pedig alispán lehetett volna odahaza. Nem is adtak neki segítséget, csak édes anyja küldözgetett neki titokban. Az anya még az ilyen nagy bünt is megtudja bocsátani gyermekének. A szegény fiúnak nem kellett sokáig a segítség. Mintha saját szenvedélyének tüzenél emésztődött volna meg, napról-napra fogyott s végre is haza ment meghalni.

Egy jó szívű magyar-utczai korcsmáros közönségesen *Natyusnak* hívták, pólálta be a beteg költőt, hogy meg ne fázzék szegény az úton. Nemsokára megjött a hír a fővárosba, hogy a szegény Viktor nem fog többé tüzelni soha.

Szabó Endre ekkor az «*Üstökös*»-nél dolgozott és költői dicsőségének delelőjén állott. Tóth Endre után ő volt a kis társaság legtekintélyesebb tagja, a kire még a heves Darmay is hallgatott.

Történt egyszer, hogy Mikszáth az ő szokott

kedélyességével palóczosan nyilatkozott Viktor egyik verséről, mire ő oly szenvedélyesen kifakadt Mikszáth ellen, hogy Szabó méltatlankodva felállt s kinyilatkoztatta, hogy nem jön a társaságokba, a míg nem ölelik meg egymást.

Mikszáth sohasem volt haragtartó és a kellemetlen dolgokat is tréfával szokta elütni, tehát az ölelésre is könnyen ráadta a fejét, hanem Darmay csak Szabó kívánságára engedett, midőn Mikszáthot megölelte, persze olyan erővel, hogy ennek három napig fájt utána a háta.

Szabó ekkor csak félig volt literátus. Ügyvédi irodában dolgozott és az «Üstökös»-nek verseket írt havonként 17 forint fizetésért. Az Üstököst tulajdonképen *Törs Kálmán* szerkesztette ez időben. Jókai legfeljebb egy pár kéziratot olvasott el számára.

Szabó sok jó indulattal volt Mikszáth iránt, már ekkor első elbeszéléseiből ítélve eredeti tehetségnek tartotta s rajta volt, hogy egy pár aprósága az Üstökösben megjelenjék.

El is vitte Jókainak, de azt mondta rá: Limonádés humor! Épen hat év kellett hozzá, hogy Jókai véleményét megváltoztassa. Midőn ugyanis 1882-ben a *Frivol akta* és a *Brézói ludak* megjelentek, így ajánlotta a közönségnek: «Mikszáth-

nak nincs szüksége az én lámpásomra. Meg fogják őt látni a saját fényétől!»

Mikszáth szép álmait lerontá a valóság, hírt dicsőséget keresett a fővárosban, s most anyagi gondok sulya alatt majd összeroskadt. Hogy megélhessen, a napi sajtó munkásai közé állott be. 1877-ben a *Budapesti Napilap* munkatársai közt aláljuk. *Kakujay* Gyula szerződtette eredeti feltetelek mellett. Minden napra ígért neki egy forintot az óvatos szerkesztő, de csak akkor adta oda, ha bejött a redakcióba. Apróságok cím alatt írt a napi kérdésekről, a témát *Kakujay* adta neki, a ki éppenséggel nem volt humoros lélek.

Mikszáth ez időben való zszurnalisztikai működése csak igen kis körben keltett figyelmet; lapja különben is nemsokára megbukott. Egy eredeti felfogással írt novella, mint a «Selyem élet» alatt fel-felbukkant a neve, de csak azért, hogy aztán annál jobban elfelejtsék. Ő is eltűnik az irodalom névtelen számosai között.

Helyzete egyre nyomasztóbb kezdett lenni.

Egy téli este benyitott Szabóhoz.

— Adj öt forintot Bandi.

Szabó elröstelte magát.

— Kedves barátom — szólalt meg végre —

öt forintom az nincsen, hanem van két pipa dohányom, az egyikre gyújts rá, a másikat én szívom el, ezalatt majd gondolkozunk rajta, honnan teremtsünk neked öt forintot.

Bizonyosan sokáig gondolkoztak, míg előteremtették az öt pengőt.

1878-ban kiadta «Még újabb fényes árnyképeit.» Elmefuttatások ezek, nevesebb írók és politikusokról. Ez a könyv is elveszett a pamphlet-irodalom tömegében. A lapok, a melynek irányával találkozott, megemlékeznek róla, de a közönségre alig volt hatása.

E szomorú időben még kellemes napjai voltak azok, a melyeket az öreg Vachot Imrével a császár-fürdői kápolna-épületben, a hol az öreg úrnak ingyenes lakása volt s Mikszáthot is magához csalogatta, a kivel különben a felesége révén rokonságban is volt.

A kis termetű öreg úr prémes galléru köpönyegében, csoszogó lépteivel már csak emlék volt a múlt időkből. Az újabb idők irodalmi mozgalmairól alig tudott valamit, nem dolgozott a lapoknak, csak emlékeinek élt, meg emlékiratainak, a hol Petőfi Sándorról írt a legtöbbet, s a mit írt, azt a világért sem mutatta volna senkinek.

Ott rejtegette a ládája fenekén s meglepetésül tartogatta a világ számára.

Régi kedélyességeiből sokat vesztett, de a mi még megmaradt, azzal vigasztalta Mikszáthot.

— Úr vagy öcsém — mondogatta neki — az is leszel palócz beszédeddel!

1877-ik év telét az öreg úrral töltötte. E sivár időben legkedélyesebb napjai voltak ezek. Adomáztak, kedélyeskedtek, az öreg meg el-elsiratta a régi jó időket.

— Mit tudtok ti most írók — mondá az öreg — legfeljebb egy kis prózát, hanem írjatok olyan verset, mint mi hajdan Petőfivel, vagy legalább olyat, mint én most!

Mikszáth rögtön fogadkozott rá, ír ő olyan verset, sőt jobbat 10 liter borért.

A fogadás megtörtént, abban állapodtak meg, hogy Borcsától kérnek légyottot versben. Borcsa a szomszéd korcsmáros szép leánya volt, a kit az öreg úr fedezett fel, de Mikszáth és a szintén ott lakó geniális különcz *Zubovics* Fedor udvaroltak neki. Mikszáth versei jobbnak találván az öreg urénál, ez fizette a borokat.

A vers meg is jelent az 1877-ik évi *Magyarország Nagyvilág* 51-ik számában. Csak éppen arról nevezetes, hogy Mikszáth utolsó verse.

Anyagi körülményei egyre szomorúbbak lettek, a folytonos gond ellankasztotta erejét, megbénította tehetségét. Kétségbe esett, hogy ábrándképet kergetett s ennek áldozatul odadobta lelki nyugalját, élete boldogságát.

E szomorú időre emlékszik vissza, midőn így ír: «Egy kötet költeményt szeretnél kiadni a saját költségeden s kérsz, hogy mint gyermekkori barátod, én írjam könyvedhez az előszót. Ide szeretnél jönni lakni, mondod, az irodalmi központba, ott hagyván csendes faludat. Nőd is akarja, kész veled indulni. Hová? A dicsőség után ugy-e?»

«Az erdei virágok — barátom — a szerelem és a dicsőség maguktól jönnek, mennek, nyílnak és hervadoznak. Hagyj békét a csillogó nyomoknak és ne add ki soha verseidet a saját költségeden!»

Öt évi küzdés eredménye egy kis szoba volt az *Orient* szállóban egy kis ágygyal. Ott feküdt mindenkitől elhagyatva.

Akkor nyitott be hozzá *Enyedy* Lukács. Vitte hírneve első állomáshelyére: *Szegedre*.

SZEGEDEN.

Enyedy Lukács 1878-ban valósította meg régi kedves tervét. Az öreg és mameluk *Szegedi Híradó* mellé élénk ellenzéki hirlapot indított a nagy magyar alföldi város érdekeinek szolgálatára. Ez új lap a most is virágzó «*Szegedi Napló*» Enyedynek bőven meg volt a jogcíme a lap megindítására. A híres szegedi *Zsótér*-familiából nősült, tehát oda valónak nézték, okos, gondolkodó, művelt ember, a ki sokat látott, még többet megjegyzett magának külföldi utazásai alkalmával.

Közgazdasági cikkei, a melyek a *Budapesti Szemlében* jelentek meg, már ismertté tették nevét a fővárosban is. Szóval olyan férfit, akinek vezetése alatt felvirágozhatik egy napilap, különösen a hol olyan hálás olvasó közönség van, mint Szegeden.

Enyedy jól meg tudta választani embereit. Szerencsés gondolat volt, midőn Mikszáthra vette szemét, mint azt a következő három év

bebizonyította. Mikszáth is örömmel ment le a nagy alföldi magyar városba, hiszen a fővárosban úgy is elvesztette lába alól a talajt; öt évi itt-tartózkodása alatt alig tudott valami sikert felmutatni. Kecsegtette az új élet, a változatosság. Különben is menekülni akart a fővárosból, a hol helyzete tűrhetetlen volt.

1878 16-ik augusztusi napon köszöntött be a Szegedi Naplóban az «Első nap» cím alatt írván a következőket: «Ha valaki olyan helyen van, a hol még nem volt azelőtt, olvassa meg a gerendákat s a miről álmodni fog véges végig beteljesedik. Miről álmodhatnék egyébről az első napon, minthogy Szeged az én új otthonom azon az úton van, a mely a vagyonosodáshoz és a jólét-hez vezet.

«Hiszem, hogy az én első álmom igaz s hiszem, hogy a mint én teljesen otthon érzem magam itt az első percztől kezdve, engem sem tekintenek idegennek.

«Mert hát nem úgy erővel lettem annektálva, a saját vágyam hozott ide s a rokonszenvre, ha nem is talál mindig nyitott ajtót, legalább mindig megérdemelné, hogy találjon.»

És Mikszáth mindenütt rokonszenvre talált, családtag lett Enyedyéknél és Zs . . .-nál. A ked-

ves és művelt Enyedyné társasága, a két szeszélyes, de szép . . . leány csakhamar eloszlatták az árnyékot, a mely a fővárosban való tartózkodásának emlékül ott sötétlett arczán. Visszanyerte régi kedélyességét s szeretetreméltóságát egész teljességében. Munkakedve napról-napra nőtt s a mily arányban megállapította hírnevét tollával, éppen oly hamar kedvelt tagja lett a szegedi társaséletnek is.

Már az első napokban, a mint Szegedre került meg kellett ismerkednie . . . János börgyárossal azért, mert író volt.

Mert János úr olyan ember, a kinek barátságban kell lenni minden szegedi íróval. Az ő titulusa: írotársunk. Azt ugyan nem lehet ráfogni, hogy elolvassa, a mit kollegái írnak, azt még kevésbbé, hogy talán (ments Isten) ő is írna, de mert írók a barátjai, okvetlen ki kell, hogy járjon neki a cím: írotársunk.

Mikszáth nagy igazságtalanságnak tartotta, hogy János úr irogatás nélkül is író, azért hogy a címnek meg legyen az alapja, írt szinikritikákat, a melyek fölé oda volt jegyezve: «Irta János». És hogy János úrnak a szini világban nagy a jártassága s meg volt benne a reformátori szellem, bizonyítja a következő példa.

Sehogy sem volt megelégedve a színi kritikus urakkal. Nem tudják azok, mi a művészi játék. Figyelmezteté Mikszáthot Nagy Julcsa kóristáné művészi játékára.

— Hiszen nem játszik az János — veti oda Mikszáth.

— Micsoda! lám, hogy nem tudtok semmit. Hát a szeme járása, keble pihegése, szája mosolygása! Ez aztán a művészi játék.

A mellett meg János úr jó czimbora, furcsa mondásai vannak, a melyek nagyon kapósak vacsora után. Már fő életprinczipiuma is sokat ér: «Ipar és elegáncia — mondja János — ez az én jelszavam!»

János úr mutatta meg neki Szeged nevezetességeit is.

— Hát a szép . . . -nét láttad? — kérdi tőle.

— Nem én. Kicsoda az?

— Barátom akkor nem láttál szép asszonyt. Azt nézd meg!

Mikszáth megnézte, hanem más formán képzelte ő a női szépséget. A híres szépség egy kicsit sovány és nagyon szeplős volt, arcza sárgás földszínű, mint a szegedi talaj. Azonban mindenki azt állította róla, hogy nagyon szép, Mikszáthnak is el kellett hinni. Végre annyira vele-

érezte a szegedi felfogással, hogy egy év múlva ő is mutogatá az idegennek: ilyen szép asszonyt még nem láttak! Azt nézzék meg!

Ez is csak azt bizonyítja, szegedi lett testestől-lelkestől.

És nagy oka volt rá, hogy azzá legyen. Tenyerökön hordozták. Addig írói működését alig vette észre a közönség, most mohón olvasták minden sorát, volt alkalma közvetlenül meggyőződni róla, mily hatással vannak munkái a közönségre.

És ez erős sarkantyú volt becsvágyának. Bámulatos munkásságot fejtett ki. Kitűnő zsurnaliszta lett belőle. Irt rengeteg humoros tárczát napi tárgyokról, szini kritikákat, azaz a premiekről mulatságosabbnál mulatságosabb karczolatokat, tele sziporkázó ötletekkel, zseniális humorral. Humora itt kezdett buzogni erőteljesebben, elbeszélő stílusa itt nyerte azt a bevégzett tökéletességet, a hol egy szó sem fölösleges.

Itt kezdi levetkőztetni azt a szárazságot, a mely oly különös a fiatal író első munkáiban, nyelve színező, festői s helyenként, a hol kell, dallamos prózává válik, mintha csak lyrai verseket olvasna az ember. Itt fejlődik ki nagy tehetségeinek az a része, a melylyel könnyekre tud indítani.

De hát végigküzdte a nehéz életiskolát. Köny-

nyezett ő is s megadatott neki, hogy másokat is könnyekre indítson!

Írt vezérczikkeket is. Hanem a humoros témája ezekben is kitört. Egyszer a költségvetésről írt e cím alatt: *Keresd az asszonyt!* oly mulatságosan, hogy a vezérczikkből egy szellemes karcolat lett, a mit a fővárosi lapok is átvettek. A szegedi árvíz idején a polgárok nagy önbizalmokban altatták magukat, mert hát a tudós urak kiszámították, hogy Szegedre be nem jöhet a Tisza. Mikszáth, éberségre intette a népet s oda csapta végire a cikknek: Nem jön be a víz! Lehet, hogy nem jön be, még ha ölbe is tesszük kezünket. Hallottam én azt is, hogy a kapanyél is elsül, hallottam — de magam sohasem láttam!

Egyszer az öreg «*Szegedi Híradó*» belekötött a Naplóba. Mikszáth ennyit válaszolt: «A Szegedi Híradóval valaki elhitette, hogy neki a polémia a legerősebb oldala. Pedig hát a céltalan polémiaából a közönségnek se haszna, se gyönyörűsége.»

A Szegedi Híradó még dühösebben felel. Ekkor Mikszáth már csak ennyit írt: A Szegedi Híradóval valaki elhitette stb. stb. . . .

A Híradó elhallgatott, de már akkor az egész város kaczagott rajta.

Egyszer pompásan megréfálta Endrényit, a Napló egyik kiadóját, a ki azzal dicsekedett előtte, hogy neki bajos az eszén túljárni.

Enyedy nem volt otthon, Mikszáthnak kellett összeállítani a lapot. Endrényi elküldi a szedőgyereket Mikszáthhoz kéziratért. Nincs — volt a válasz. Egy fél óra múlva újra küldi a szedőgyereket; a válasz most is lakonikus: «nincs». Endrényi fél óra múlva újra csak zaklatja a szedőgyereket, de még mindig a félelmetes nincs szóval tér vissza. Erre már kétségbe esve maga szalad át hozzá. Az ajtó zárva van.

— Mikszáth úr, kérek kéziratot.

Semmi válasz.

— Az Istenért gondolja meg, hogy a lap elkésik, — eseng a kiadó.

Mikszáth pipázva nyugalmasan föl s alá sétál a szobában s csak úgy foghegyről kikiált: nincs!

— De az ég szerelmére . . .

— Azonban lesz, — tolytatja Mikszáth rendületlen nyugalommal — ha két tizforintost ad!

— Adok, adok, csak bocsásson be . . .

— Az nem lehet . . . tessék előbb a kulcslyukon bedugni a tizeseket!

Jó Endrényi (mit tehetett egyebet?) a kulcslyukon bedugott két tizest.

— Na így már rendben van a dolog! Van kézirat is. Tessék — és átadta az egész lapra való kész kéziratot.

Endrényi nem mert egy hétig társaságban mutatkozni.

És jöttek a napok, a miket tekete betűkkel fognak bejegyezni Szeged történelmébe, mikor a Tiszának kedve kerekedett megtölteni azt a mély völgykatlant, a hová eleinte Szegedet építették.

Mikszáth szemtanúja volt annak a borzasztó árvizkatasztrófának, a melyhez fogható kevés a világtörténelemben.

Átélt e borzalmas napokat és krónikása volt e rémes katasztrófának. Megtörtént vele az is, hogy noha nem volt szegedi illetőségű, a veszély napjaiban őt is kirendelték a töltésre dolgozni.

Ez iszonyu napokat leírta rögtön az árviz után «*Szeged pusztulása*» című kis füzetben.

A művecske akkoriban nagy feltűnést keltett. Több kiadást is ért. Ha nem is alapos munka, de nagy közvetlenséggel van benne megírva a szörnyű vész s még most sem vészítette el érdekességét. Nevezetes, hogy Mikszáth egyénisége itt sem tagadhatta meg magát, talált módot e katasztrófa történetének a megírásánál is a humorizálásra. A történetbe beleszövi *Herrich* minisz-

teri tanácsos, *Kende* Kanut, Lukács György kormánybiztosok humoros arczképeit is.

11-ik márczius volt az a nap, a mikor a természet sötét szándékát végrehajtotta.

Az éj borongós fekete volt. Mikszáth az «Uj Világban» vacsorált János úrral, midőn fél tiz órakor iszonyú vihar tört ki. A szél vadul üvöltött, mintha az ítélet napjának közeledését hirdetné... Szeged végítéletét.

Borzalmas hír járt szájról-szájra; átszakadt a töltés, vége mindennek!

Az emberek, asszonyok, aggok, gyermekek jajgatva kétségbeesve szaladtak az utczákon. Az alsó végből a menekülők a felső városba jöttek és viszont, mikor aztán összetetalálkoztak, lett olyan sirás, jajgatás, a mely tulkiáltotta az orkán bömbölését.

A hír azonban nem volt igaz. Egy halálra ijedt Wesinger nevű hivatalnok hozta a töltésekről. Ő ugyanis látta, hogy a zajló háborgó hullámok túlcsapnak a töltéseken, a mi úgy tünt föl előtte, mintha az szakadás volna. Egy csomó munkás is abban a nézetben volt, eldobta az ásót, kapát s nyakra-főre menekült a város felé, míg a katonaság erővel vissza nem terelte őket.

A nép a mint első ijedtségéből magához tért,

szidni kezdte a bolondítót, hogy éjnek idején úgy megtréfálta őket. Nyugodtan lefeküdtek aludni... Hány embernek kellett e sötét éjszakán örökre lehunyni szemét!

Mikszáth az «Oroszlán» kávéházba ment Enyedyvel, szomorú sejtelmek kínozták. Érezte, hogy ez az éjszaka borzasztó éje lesz Szegednek.

Éjfél körül Kalmár István jött oda a töltésekről.

— *Onnan* jövök — mondá halkan — a töltések még állnak, de csak hogy éppen *még!* Reggelig nem bírják ki!

Mikszáth gyalog rohant ki a töltésekre. Borzasztó látvány volt a háborgó víz-tenger, a mely pokoli erővel ingatta meg a gátakat. A munkások emberfölötti erőlködéssel küzdtek a háborgó elem ellen, de Mikszáth belátta azt, hogy itt már csak az Isten segíthet, az is csak úgy, ha nagyon akarja!

Sötét lemondással tért vissza a városháza tanács-termébe, a hol Dáni főispán éppen sürgönyt fogalmazott Temesvárra, a melyben fáklyákat kért. El is ment, hogy feladja.

Kinos csöndesség uralkodott a teremben, csak két ódon festmény közt levő fali óra ketyegése zavarta meg a csendet.

Nyolczan voltak a teremben, az ősz *Csermeléni* Iván, *Enyedy* Lukács, *Kalmár* ügyvéd, *Mikszáth*, *Felmayer* János és több fővárosi ujság tudósítója.

A toronyóra épen az imént verte a kettőt.

A tanácsterem szárnyas ajtaja nagy robajjal szétvágódik.

Mindenki megdöbbenve odanéz.

Nagy János nevű fiatal ember rohant be lihegve vizesen, sárosan.

Harsányon felkiáltott:

— Uraim, a töltés átszakadt. Az ár nagy tömegben hömpölyög a város felé. Minden elveszett!

A jelenlevők szive nagyot dobbant, az arcok még sápadtabbak lettek.

Perczek teltek el, irtózatoss csendben, még csak meg se mozdult senki.

Végre remegő lábszárral indultak lefelé a lépcsőkön.

A kapu alatt mindenki önkénytelenül megállott. Hová menjenek. Haza? De hát van-e most valahol otthon? Nemsokára tenger lesz mindenütt.

Mikszáthon kétségbeesett fásultság vett erőt.

— Én előbb theázom — mondá *Enyedy* Lukácsnak.

Betértek egy kávéházba.

Ott egy kártya-kompánia éppen arról vitatkozott, vajjon előnti-e az ár Szegedet?

Azok még nem tudtak róla, hogy *már* előntötte.

Mikszáth közéjük ment s nagy hévvel magyarázta nekik, lehetetlen dolog az, hogy bejöjjön a víz! A mérnökök bebizonyították, hogy lehetetlen. Már pedig kinek, minek higgyen az ember, ha még a tudománynak se hiszen.

Addig beszélt, hogy a kétkedők is beadták a derekokat. Nem lesz itt kutyabaj sem! s vigan kártyáztak tovább.

Enyedy elszörnyedve hallgatta ezt a humort s kinosan monda neki: Menjünk, menjünk haza!

Szótlanul indultak a Széchenyi-téren levő Zsótér-féle házba, ahol Enyedy lakott.

Ez erős ház egy fél óra mulva legalább is kétezer menekülővel telt meg.

Mikszáth az első emeleten kinyitotta az ablakot s lenézett a sötét éjszakába. A szél vadul bömbölt, megszólalt a rókusi templom harangjának megrázó vészkonkási, a mely utat hasított magának a vihar zúgásán s hirdette a halált s a romlást a lakosságnak.

Az ár sziszegve, mászva jött a városba, hogy eltemessen mindent.

Mikszáth becsapta az ablakot és lefeküdt — aludni. Mélyen aludt másnap négy óráig. Mikor újra széjjelnézett az emeletről, Szeged már egy tenger volt!

Csónakokon tettek sétát a városban. A mint az Iskola-utca felé ment Mikszáth csónakja, messziről úgy tetszett neki, hogy azon az utcán szárazon járnak az emberek. Nem akart hinni a szemének. Pedig úgy volt. Szegednek ez volt egyetlen utcája, a hova nem ért az áradat és ott volt Mikszáth lakása is.

— Hohó! — kiáltott Mikszáth — tegyenek ki engem, már én csak jobban szeretek a magam lábán járni, mint ezeken a lélekvesztőkön. Kitettek s örvendezve ment a lakására s örvendőv sé tált föl s alá az utcán, a melynek két szélén be- kandikált a víz.

Délben a Hungáriába ment ebédelni. Megebédelt urasan, de mikor fizetésre került a sor, kilencz forintjából alig maradt valami, olyan ára volt ott az ételnek.

Ez aztán tökéletesen elvette a kedvét a száraztól.

— Így nem élünk meg — gondolá magában s visszament a vízre a Zsótér fele házba.

Következett a rekonstrukció munkája s Mik-

száthnak ismét nagy tere nyílt a zsurnalisztikai működésre. És fényesen töltötte be helyét.

Az ő idejében a Szegedi Napló hatalom volt. Horváth Gyula és Komjáthy egyszer a miatt adták be lemondásukat, mert Mikszáth megtámadta őket lapjában.

Dáni főispánt ő buktatta meg mulatságos adomáival. Egész adomakört írt róla a Naplóban, egyik kaczagtatóbb volt a másiknál. Egész Szeged az ő rovására nevetett. Az öreg úr a legnagyobb kétkulacsos politikus volt Szegeden, mindenkinek akart tetszeni: a kormánynak, az ellenzéknek, a polgárságnak is, az úri osztálynak is. Különben csak jó szívére mutatott, hogy senkinek sem akart kellemetlen dolgokat mondani.

Ez ide-odahajló politikát figurázta ki Mikszáth, midőn azt írta róla, hogy egy kormánynak nem tetsző felirat fogalmazása közben kínosan felkiáltott: «Uram Isten, küldj nekem egy irnokot, a ki úgy fogalmazza meg ez iratot, hogy odafönn loyalisnak, idelent pedig ellenzékinek tünjék föl!»

A szegedi kántorok a vész alkalmával szabadjegyet kértek Temesvárra — Dáni főispántól. A szabadjegyeket Lukács György kormánybiztos osztogatta. Dáni bement hozzá, de nem mert elő-

állani kérelmével, kijött jegy nélkül és a következő mondással: «Veletek sírok *gyermek*ek, de jegyet nem adhatok!»

Ilyen adomákkal tette lehetlenné a jó öreget, a ki szeretett volna az egész világgal békében lenni és épen azért mindenki megharagudott rá.

Az árvíz évében, 1879-ben adta ki «Az igazi humoristák» című művét, a mely ethnografiai tekintetben nevezetes, a mennyiben sok népies szokás és jóízű mondás van benne összegyűjtve.

Ezen már meglátszik az öntudatos író keze, a kin nem uralkodik az anyag, hanem ő az anyagon s így gyúr belőle mulatságos olvasmányt. A végére csapott «A mi falunk» című apróságai közül «*Hogy vette be Suska Mihály Branyiczót*» kacagtató humorával ragad el, épen olyan szép «*A falu leghóbortosabb embere*» mélyérzésű rajz. Itt már ragyog jellemzetes elbeszélő módja, a mely oly ellenállhatlan hatással van olvasóira későbbi műveiben.

1880-ban adta ki «*Tisza Lajos és udvara*» címen a rekonstrukció vezérlő embereinek arcképeit. A szegedieknek ez időben nem volt kedvesebb olvasmányuk, a kik természetesen e könyv minden célzását megértették s tudtak olvasni a sorok közt is. De a szegedi dolgokkal nem ismerős

olvasó is gyönyörködhetik a munka ötleteiben, sziporkázó gúnyjában, a hol oly szerencsésen váltakozik a víg elem a komolylyal.

A könyvben csak egy rajz van, a Pilliché. Ezen a képen sokat nevettek a szegediek. Mikszáth rosszul rajzoltatta meg, hogy elmondhassa róla: «olyan ügyesen viseli másnak a képét, mintha egészen az övé volna!» Ráfogta, hogy a rajzoló egy kecskeméti asszony arczképét rajzolta meg kurta hajjal és kabátban. És ez a kép mégis a Pillich képe.

A Szegedi Naplóban megjelent novellái között kettő van olyan, a mi később átdolgozva, «*A jó palócok*» című gyűjteményébe került. «Galandané asszonyom», «Lucza széke» címen jelent meg. «*A gyermekek*» szintén itt jelent meg először, csakhogy a Naplóban az összeházasított két gyermek az úri rendből való.

«*Bede Anna tartozása*», a palócz rajzok között e naivságában oly bájos apróság, szintén Szegedről hozott eszme. Egy olyan törvényszéki eset történt ott akkoriban, a mi később alkalmat adott Mikszáthnak e gyönyörű rajz megírására.

Verőfényes, derült napok voltak ezek. Noha kis körben, de teljes mértékben élvezte az írói népszerűség csábító italát. Szegeden mindenki

ismerte, mindenki nagy írónak tartotta. Szép asszonyok kényeztették el. Mintha a sors megbánta volna mostohaságát s két marokkal szórta rá azt, a mit eddig megtagadott tőle.

Egyszer egy tisztos kékbe öltözött atyafi nyitott be hozzá a szerkesztőségbe s nagy hímezés-hámozás közben előadta, hogy ő tulajdonképen azt jött megkérdeni tőle, hány hüvelykkel vegyék feljebb a jánosányi töltést?

— De hiszen nem értek én ahhoz bátyám uram — mentegetődzött Mikszáth.

— Hej, dehogy nem! A ki olyan jól tudja adni az írásnak a módját, ért az a töltéshez is!

Csak egy nem fért az öregnek a fejébe, hogy lehet ilyen vékony termettel olyan jó írásokat csinálni.

Mikor 1880 deczember 29-én jó ismerősei összegyültek, hogy elbucsuzzanak tőle, a tiszteletére rendezett lakomán Mikszáth szive volt a legnehezebb. Fájo szívvel szakadt el onnan, a hol annyira szerették...

Már ekkor a *«Tót atyafiak»* készen voltak...

Feljött megint a fővárosba; hátha most szerencsésebb lesz.

AZ UJSÁGÍRÓ.

Három egymásba nyíló szoba tárul elénk. Az utolsónak be van téve az ajtaja, kettőben pedig egy kiborotvált állú úr kereng. Az ujságcsomókat rakosgatja egyik asztalról a másikra s kandi pillantást vet minden tintatartóba, meg-megnézegeti a tollakat, azután megelégedetten ül le az egyik szögletbe s nagy kéjjel lapot olvas. Persze ez a szerkesztőség valóságos belső titkos tanácsosa és mindentudó, sokoldalú szolgál urasága: a Samu.

A szobában rengeteg ujságcsomókon, tintával bevert íróasztalokon, görnyedt székeken kívül egyéb látnivaló nem akad. A falak sárgás-szürkék a petroleum és a dohány füstjétől. Az egyik falon lomha ketyegéssel mutogatná az időt egy kerek fali óra. Mutatná, ha örökké nem sietne. Előbb jár vagy két órával a többi közönséges óránál, mint a gazdáik, a kik a világesemények dolgában szintén előbb vannak egy nappal a közönségnél.

Az ajtó nagy robajjal nyílik. Futólépésekkel jön a napihírek rovatvezetője, gyors pillantást vet az órára és sóhajtván ül az ablak mellé. Előtte garmadával a vidéki lapok. Az olló csattog, a lapok egymásután repülnek a földre, nemsokára egész bástyák épülnek körülötte ujságpapírosokból. Majd gyors léptekkel jön a segédszerkesztő. A kis, vékony ember büszkén hátraveti fejét, esernyőjére támaszkodva, idegesen kérdi a folyton lapot olvasó, borotvált arcú úrtól:

— Mikszáth úr itt van?

— Itt, a harmadik szobában.

A vékony szerkesztő meglegedetten igazítja pápaszemét s félszemmel sandít a legfiatalabb szerkesztőségi tag asztala felé, a ki rengeteg komolysággal búvárkodik a szemrontó angol lapok kis betűiben, csak olykor-olykor vet kíváncsi pillantást a harmadik ajtó felé, a hová nagy betűikkel ki van írva:

Ezt az ajtót ha kinyitod, tedd be,

Olyan úrnak megteheted, mint te!

Pár percz múlva megnépesül a két szoba. Pokoli zsivaj támad. A jóságos arcú főszerkesztő nagy hévvel prédikál a fekete, zord tekintetű szini referensnek a demokrácia és a humanizmus eszméiről, a kis, vékony szerkesztő pedig nem

kevesebb ékesszólással magyarázza egy bús reporternek, hogy ez a világraszóló esemény, a miről ő száz sort írt, még világraszólóbb lesz, ha öt sorral megörökítődik s elégedetlenkedik, hogy a türelmetlen reporter ezt nem akarja belátni s arra a nyomorult hét forintra gondol, a mit száz sorért kapna . . . Az ablak alatt társzekerek csörömpölnek el fülsiketítő zsivajjal, a lapot olvasó szerkesztőségi szolga mellett lapunk két barátja vitatkozik arról, hogy Tiszának lesz-e megint nagy többsége? A legfiatalabb szerkesztőségi tag türelmetlenül izeg-mozog székén, szeretné, ha füle nem volna, csak Törs Kálmán mosolyog szeliden s tűnődik rajta, milyen erős kifejezésekkel rontson neki a deficiztes Tisza-kormánynak.

Az ajtó újra nyílik, megjön a távirat-kihordó. Nagy érdeklődéssel mindenki feléje tódul. A lármára a harmadik szoba is kinyílik s kényelmes ödöngéssel, balját csípőjén a nadrágja mögé dugva, egy nagy selmeczi pipával, vidékies, széles arcú, barna férfi jön elő nagy, lomha topogással, már messziről kiáltja nógrádiás kiejtéssel:

— Adj! csak ide a sürgönyöket, barátom. Majd én bontom föl. Roppant érdekesek ezek a sürgönyök! Valóságos főhadiszállás a mi szerkesztőségünk. Győzelemről, vereségről ad hírt a táviró.

Nagy öröme telt benne, hogy ő hirdethette ki a redakciónak: *Herman* megvan, *Németh* Berczi megbukott!

A szerkesztőség angolja lángoló szemmel meredt rá. Akkor látta először. Balatonfüredről hozták haza a választások. A képviselők választási bajairól ki tudna elmésebben írni nála, ki tudná érzékenyebben elbucsuztatni őket, ha a nép vagy a kortesek kegye elfordul tőlük. Világos, hogy mikor a képviselők a kerületekben izzadnak, ő sem hűsülhet Balatonfüreden.

A fiatal angol kíváncsian leste minden szavát. Eszébe jutott az a sok sziporkázó ötlet, a mit a szerkesztőségi tagok mondtak utána.

Mikor szegény *Kakujay*, a közgazdasági rovatvezető meghalt, Mikszáth megjegyezte róla: Impraktikus közgazdász volt a megboldogult, különben nem halt volna meg a hónap utólján, a fizetés előtt.

Mikor még *Pulszky* Károly, a híres képszakértő is a «Pesti Hirlap» munkatársa volt, a Hogarth-téle képekből közöltek egypár választási jelenetet.

Történt, hogy Pulszkynak sürgősen menni kellett valahova, megkérte Mikszáthot, írjon magyarázatot az egyikről. El is mondta neki, mit kell írni.

MIKSZÁTH CSALÁDJA KÖRÉBEN.

De Mikszáth épen akkor vitatkozott *Kenedivel* a humanizmusról s nem igen hallotta, mit mondott Pulszky. Később felhozta a képet a nyomdából, megnézte s így kerekített ki egy képmagyarázatot.

Másnap Pulszky kétségbeesve rohan a redakcióba.

— Az istenért, hogy írhattál olyan képtelenséget. Hisz a kép allegória, te pedig minden eszmei tartalmától megfosztottad a magyarázatban.

Mikszáth restelte a dolgot, de bevallani sem akarta a hibát. Jobbnak látta tehát sarkára állani s különben is az az eszméje támadt, hogy a realiztikus Hogarth bajosan festett allegóriát.

Kardoskodott az eszme mellett, még az öreg Pulszky papa, a ki segítségére sietett a fiának (a Pulszkyak mindig sietnek egymás segítségére) sem tudta kiverni ebből a védősánczból.

El kellett küldeni a múzeumba az egykorú Hogarth-magyarázatokért. Ott aztán megtalálták a kép magyarázatát — úgy, a mint Mikszáth megírta.

Mikszáth kevélyen végignézett a Pulszkyakon.

— Okos familia vagytok ti, — mondá nekik — *de a képekhez már csak én értek!*

És míg Mikszáth ott böngészett a sürgönyökben, a fiatal zszurnaliszta lelki szemei előtt elvonult nagy vonásokban az érdekes életpálya. Tizennyolcz év, a melyből nyolcz fényes, ragyogó, a milyenről magyar író csak álmodhatik . . . A 69-iki «*Igazmondó*»-tól kezdve, Szegedig, majd Budapestig, mennyi verejték hullt el, hányszor kell kételkednie e nagytehetségű embernek képességében, hányszor gondolja el, hogy pályája eltévesztett, munkálkodása meddő kísérletezés.

A fiatal embert Mikszáth jóízű mosolygása rázza föl. Piros, réztepsi-arczának a mosoly ad igazán vonzó, szellemes kifejezést.

Atyailag feddi a kis segédszerkesztőt:

— Ugyan, kedves Schmittely úr, csináljon már valamit az arczával! Arról mindenki azt a rimánkodást olvassa le: az istenért adjatok munkát! Azért hagynak önnek annyit a kollégák.

Törsnek is jutott valami, a ki a másik szobában épen közepén volt haragos vezérczikkének.

— Ugyan, Kálmán, — mondja neki — minek erőlködöl? Hát nem minden pénztárnak a világon az a baja, hogy kevesebb van benne, mint a mennyit ki szeretnénk venni belőle. Miért legyen az államé kivétel.

És se szeri, se száma nincs az ötleteknek, ado-

máknak, a melyeket csak úgy elmond, de sohasem ír le.

Egy egész külön Mikszáth-irodalom, a mi nem íródik meg.

Fölkentje a humor múzsájának. Egy ötletével, adomájával jobban jellemez egy kort vagy egy osztályt, mint mások talán egész könyvvel tudják.

Egy alkalommal az angol sajnálkozott fölötte, hogy a középnemesi osztályt, a mely mindig vezérszerepet játszott a nemzet életében, mennyire pusztítja a zsidó tőke.

— Ezelőtt pusztította a ferbli s a cigány, — mondá Mikszáth sötéten — most pedig a zsidó. Mindegy az!

Ime, két korszak két sorral jellemezve.

A milyen perszonifikációja a magyar humornak, épen olyan képviselője a kétkedő magyar józan észnek. Valami nagyon sohasem törte magát a tudományok után, mégis józan értelmével a legbonyolultabb kérdésekben is tájékozódik és sohase tud úgy lelkesedni, hogy az árnyékot észre ne vegye. Épen azért humorista.

Érdekesek e tekintetben esztétikai elvei is.

Először is meg van győződve elbeszélői fensőbb-ségéről. Bizik ösztönében és helyes érzékében (a mi

ritkán hagyja cserben). «Ez jól van elbeszélve, — így szokott visszavágni a gáncsolódóknak — mert én így akarom és az nekem így tetszik!»

Könnyen ír, ha egyszer már hozzáfogott, hanem egy idő óta nagyon válogatós tárgyai megválasztásában.

— A jó tárgy, ez a fődolog! — szokta mondogatni. — Arról ismerem meg a tehetséget, hogy milyen tárgyat választ. Mindenki egy csomó kitűnő mesével hál, csakhogynem tudja meg soha. Ha pedig rászorítják az írásra, akkor harmincz jó tárgy helyett okvetlenül a harminczegyedik rosszat fogja választani.

Az úgynevezett tudományos esztétikára nem sokat ad. Egyáltalában nem tudja felfogni, mi módon akarják korlátozni, rá mába szorítani tehetségét?

Ha kedve tartja, tud ő írni mintákat is.

Pl. ott van «*Szücs Pali szerencséje*», a hol a kezdet a bonyodalom, a vég sorszámmra ki van mérve. Hetvenhat sor a kezdet, ugyanannyi a bonyodalom és három sor befejezés, a rajz pointje. Ennél arányosabb szimetriára alig akadhatni. A lóhere dolga megadja a költői színét a rajznak, a szimetria a formatökélyt.

Azt tudja az olvasó, milyen művész Mikszáth

a hangulat felkeltésében, mily színező a nyelve, ha az aratást, a vihart vagy más képet állít az olvasó elé. Próza, de dallamosabb sok költeménynél.

Rendesen egy száraz tényből csinálja meg a mesét. Pl. «Szontagh Pálné» című gyönyörű elbeszéléséhez az anyagot *Mikulik* János «*Kisvárosi élet*» című könyvéből vette. Erzsébet visszaküldi a gyűrűt vőlegényének s ezért hét évig nem szabad férjhez mennie. Erre ítélik a tiszteletes urak, de alig telik el egy esztendő, Erzsébet már férjnél van.

Hogy történhetett ez? A tárgy megragadta Mikszáth képzelődését. Kereste a hirtelen nőülmenés okát s megtalálta (mint humoros kedélyéhez illik) a rimaszombati híres órában, a város büszkeségében, a mely egyszer megállt, később pedig annyira iparkodott, hogy egy nap alatt két hetet is lemorzszolt. A ki ezt a csodálatos órát szerkesztette, rendbehozta, annak kedvéért lehetett úgy számítani az időt, a hogy az a bolondos óra mutatta s odaadni neki a leányzót, az óra szerint, hét év múlva.

Így a tisztelt urak ítéletében nem esett csorba, az óra is járt tovább a rimaszombatiak örömére és dicsőségére.

Mikszáth ilyen elvekkal nagyon jól érzi magát s neveti a vaskalapos kritika ellenvetéseit.

Legfeljebb azoknak a parancsoknak hódol, a miről érzi, hogy természetesek. Ilyennek találta ő maga is. Például, ha valamelyik parasztjával elmondhat valamit, akkor ügyel arra az időre is, a mikor az embernek lélekzetet kell venni. Ekkor Csomák gazda vagy Gélyi uram félbeszakítja mondókáját, ilyen szókat szólva: «No jól van!» Kifújja magát s csak akkor folytatja, a kritikus pedig bosszankodik; ugyan mirevaló már ez a fölösleges szószaporítás?

Valóban, Mikszáth arra születt, hogy mosolyogtasson, hisz az ő arcza is akkor a legérdekesebb, ha mosolyog. Amolyan félmagyaros arcza van, de semmi feltűnő nincs rajta. Olyanformát akár mennyit lehet látni a vidéken a kurtanemesek között, de mikor mosolyogni kezd, megelevenül s mintha pajzánul kedélyesen integetne az embernek: «No, mosolyogj te is».

A mosolygás ott játszik Mikszáth arczán olyankor is, mikor apró, szögletes betűit veti papirosra, úgy küldi szét egész Magyarországra. Igen, ő hatni akar olvasóira; látni akarja az olvasók arczán, ha neki is jókedve van, a mosolygást s ha el van érzékenyedve: a könnyűt. De legérzéke-

nyebb történetében is ott settenkedik az emberi gyarlóság, a miről olyan könnyed vidámsággal szól, mintha legyintene egyet a kezével.

Egy jeles elbeszélőnk egyszer azt mondta neki:

— Kálmán, te a jelennek írsz, én pedig a jövőnek, talán a XXX-ik évszázadnak. De lásd, ilyen írónak is kell lenni.

Mikszáth így válaszolt erre:

— Nem tudom bizonyosan, a jelennek írok e vagy a jövőnek, de annyit tudok, hogy írok a kiadóimnak. A te dolgod megítélni: jelen-e ez, vagy jövőendő?

Ime a zsurnaliszta! Mert Mikszáthban a zsurnaliszta elválhatatlan a költőtől. Élete javarészt a hírlapirodalomnak szentelte, tehetsége ott nőtt nagygyá; neve ott vált ragyogóvá.

Szegedről 1881-ben jött fel a fővárosba. «Tót atyafiak» könyve bámulatos sikert aratott. A *Pesti Hírlap* hasábjai ragyogtatták rohamos fejlődését: a *T. Ház*, szebbnél-szebb rajzok, elbeszélések hirdetik dicsőségét.

És mégis — gy úmondják — a magyar nyelvnek és irodalomnak a napisajtó a legnagyobb ellensége. Naponként halljuk, hogy ebben az ólomszülőben lenyügöződik a legizmosabb tehetség. Hirdetik, hogy a lázas, gyors munka felüle-

tességre szoktat, az elhamarkodott fordítások lapossá, színtelenné teszik a stílust, a tömérdek aprólékos munka, a melyet a hírlapírónak az év minden napján, pihenés nélkül végeznie kell, szárnyát szegi, sivárrá, kiaszottá teszi a kedélyt, megrontja, élvezhetetlenné teszi az ujságíró nyelvét.

Beszélik, hogy a napisajtó ellensége a nyelvnek, mert rendszeresen napról-napra terjeszti a barbarizmust s kiöli a közönségben a magyaros iránt való érzéket.

Ebben az általános ítéletben több a túlzás, mint az igazság. A tehetség az ujságíróasztalnál is tehetség marad. A mi igazság van benne, azt is bajos az ujságírók rovására írni. Annak a munkásnak, a kinek naponként hat-hétszáz nyomtatott sort kell megírnia, se kedve, se ideje nincsen arra, hogy a nyelv hangzatosságára és velőségre törekedjék. És azt se szabad felednünk, hány nagy tehetség épen az ujságírói pályáról indult el dicsőséges útjára.

Mikszáthot a körülmények szintén ujságírássra szorították. De két dolog feltétlenül segítségére volt. Az egyik az, a mint ő maga szokta mondani, a magyaron kívül más pogány nyelven nem értett, így fordításokkal sohasem bíbelődhetett, a másik, a mely már szerencsés természetének kö-

vetkezménye volt, hogy őt teljesen lekötni sohasem lehetett. Irt, ha kedve, ösztöne kényszerítette rá; ott forgolódott ugyan az ólomszőlőben, a hová legelőször érnek az események hullámai, a melyek oly izgatottá teszik az embert s úgy megtermékenyítik a képzeletet, de csak azért, hogy kiválassza a neki való anyagot, ha ugyan volt nekivaló, megírta karczolatját, elmefuttatását vagy elbeszélését, de a többivel nem törődött. Ott járt, a hol a legfrissebb forrásból meríthetett ösztönt, hatást lelkipvilágának, ott, a hol szélesbíthette látókörét, de maga nem állott be sohasem taposómalom lekötött napszámosának.

Iparkodott hasznot húzni az ujságírói állapotból s a mennyire lehetett, távol tartotta magától töviseit. Így volt az, hogy az ujságírás kifejlesztette tehetségét, megtanította a velős rövidségre, leszoktatta az áradozásról, a felesleges czifrázásról.

Nem is kellett hozzá, csak olyan tanulékony tehetség, mint a milyen a Mikszáthé volt. Mert vannak kis dongók, nagy dongók is. Az egyik ott vergődik a pókhálóban, a másik erejével keresztül tud rajta törni.

AZ ÍRÓ.

A fővárosba jövetele 1881-ik esztendő és a «*Tóti atyafiak*», «*A jó palóczok*» megjelenése után Mikszáth pályája folytonosan emelkedőben van. A hír szárnyaira vette, népszerűsége napról-napra nő. Élete külső eseményei jóformán a közönség előtt játszódnak le a klubban, az országház folyosóján. A közönség mohón olvassa a T. Házból, a folyosóról, a klubból hozott kisebb-nagyobb terjedelmű írásba öntött megfigyeléseit. Ezekben a csecsebecse írásokban benne van Mikszáth maga is. A mit ő jól megírt, minek ismételjem én el? Írói pályája jellemzéseül azonban egyetmást elmondani mégse tartom fölöslegesnek.

Lent Szegeden Tisza Lajos udvarának volt ujságírója, csak természetes folytatása volt a dolognak, hogy mosolygó, barnapiros arcza, zömök alakja, czammogó járása köhécselve feltűnt a képviselőház folyosóján. Rátartiság és negéd volt az

benne, mikor bosszusan, vonakodva vállalkozott «*T. Ház*» című, majdnem mindennap megjelenő elmefuttatásai megírására, a hol nagyok, kicsinyek vonultak fel az ujság hasábjain beczézve, legyezgetve, az együgyűség gúnyjába burkolt csufolódás tarka színeivel bemázolva, olykor-olykor a csípős gúny mártásával leöntve. Szinte lehetetlenség, hogy nyomokban ne lássa az ember Mikszáth bandukoló, zömök alakját, a ki sunyi mosolygással kullog alakjai után. Mikszáth gúnyolódását nemcsak az együgyűség mezébe öltözteti, de azonfelül olyan, mint annak az embernek a haragja, a ki öklét a suba alatt szorongatja, a kit illet, észre se veszi, hogy nevetik, a ki meg észrevette, azt kiengeszteli az a szeretetreméltó derű és az a mosolygó, kedélyes társaság, a mibe az író belevitte. Mikszáth gúnyolódását mindig tudta egyéni és írói szeretetreméltóságával mérsékelni, tompítani, csakis így tudott az érzékenység és kicsinyes önteltség közepette a tisztelt Ház hiúságvásárain nagyobb tülekedések nélkül adni-venni, csereberélni. Ezt nemcsak írói tehetségének, de egyéni tulajdonságainak is köszönheti. Csakis ezek segítségével tudott sok kényes helyzeten simán átvergődni.

Az ország házának dohányfüstös folyosóján

érezte magát a legjobban s mikor ott szemlélődni, látni kezdett alakjai birodalmában, *Herman* Ottó volt szives kalauzolója és tanácsadója, a ki maga is meg tudta látni az emberi élet sokféle gyarlóságait és fonákságait. Nagy örömmel látta a tanítvány jókedvű világításában a hon kiváló és kevésbbé kiváló atyáit. De a tanítvány nyakára nőtt a mesternek is. Nemsokára belekerült ő is ebbe a színes, jókedvű világba nagy oroszlán-sörényével, öblös páthoszával. Ezt már épenséggel nem fogadta valami nagy örömmel. Hiába, mindig könnyű másokon nevetni, de nehéz a magunk gyarlóságainak feszegetését eltűrni.

A jámborlelkű *Törs* Kálmán, a ki Mikszáthtal egy szerkesztőségben dolgozott, valóságos dühbe borult, mikor Mikszáth ígérete szerint első jegyzői attilás szereplését megünnepelte közös lapjokban. Lenszőke feje nem valami daliásan ugrott ki a délczeg, de ócska attilából, az ünnepies arcz se illett az ő szelíd, mélázó fejéhez. De ő is, a többiek is belenyugodtak a sorsokba. Mikszáth nemcsak engesztelő mosolygásával, találó kiszólásaival hatott reájok, de azzal az erős, *törhetetlen* meggyőződésével is, hogy az ő karczolataiba mindennapi emberek nem kerülhetnek be. Elhitték neki szívesen, s ezzel a döntő csatát megnyerte. A hiú-

ságot a saját hiúságokkal győzte le. Ezután már csak azokkal gyült meg a baja, a kikről jónak látta megfélekedezni, vagy a kiket sohasem tudott észrevenni. Ilynemű dolgozatainak színei veszíthetnek frisseségükből, de a szabadelvűpárt belső életéhez mindig értékes adalékok maradnak. Ezeknek a történetíró nagy hasznát fogja venni mindenkor, természetesen le kell belőlök tisztogatni az író napi hangulatait és sokszor czélzatos torzításait.

E szereplése döntő fordulatot jelent írói és magánéletének pályáján. Meg volt hozzá a képessége, hogy a kedvező körülményeket felhasználva, kettős pályáján mindig magasabbra emelkedjék.

Írói pályája Jókai Mór nagyszerű tevékenységéhez kapcsolódik. Jókai tehetségéből az hatott reá legjobban, a mi benne legkevésbé volt meg, tündéries képzelőtehetsége, nagy mesemondó képessége, a mely minden jót váró érzelmességével bűvöl el és minden valóságoságot nélkülöző meséit is elfogadtatja, ha ideig-óráig is, olvasóival. Első munkáiban meg is próbálta ezt a regényességet utánozni, de ilyen meséi keretében is, noha sovány, száraz, de mégis a fénykép hűségével ható jelenetek és alakok tetszenek és érnek a

legtöbbet. Az az időszak, a melyben Mikszáth gyermekkora letelt, még mindig a 48-as nagy idők varázsa alatt állott ugyan, de a keserű valósággal egy nyomon megjelent a kiábrándulás is. E kor gyermekei a világosságot keresték, számítani, mérlegelni kezdték a körülményeket, következményeket, a melegség, lelkesedés lassan-lassan kezdett elpárologni mellőlök. Mikszáth különben természeténél fogva se volt az erős meggyőződések embere s igazán lelkesedni sohasem tudott. Az élet keserves küzdelmei, középosztályunk ekkor kezdődő züllése mély nyomot hagytak rajta. Megingott nemcsak a kor, hanem az ő hite is azokban a nagy, fényes igazságokban, a melyeket addig oly hév lelkesedéssel hirdettek. A folyosón, a klubban volt módjában tapasztalni a kijózanodást, a közömbösséget, látta, hogy vége az ünneplésnek, a szereplő egyéniségek nem tudják vagy nem is akarják emberi gyarlóságaikat lelkesedésökkel, eszményi rajongásokkal leplezni.

Jókai hatalmas páthosza őt is elragadta, lelkesítette, de hamar belátta, hogy ez nem az ő lelkéből felröppenő hang, tündérmeséket nem álmodik, félistenekké nem tudja megtenni hőseit, inkább a megfigyelés, az érdekesség, a jellemzetesség iránt van érzéke. Nemcsak a kor hajlott

ehhez az irányhoz, de Mikszáth tehetsége is találkozott evvel az áradattal s újabb diadalai útjára vezette.

A haladás fokozatos és rögtön szemünkbe ötlük. Első műveit csinált páthosz, szinte megdöbbenő szárazság jellemzi. Szegeden az alföldi magyar paraszt és polgár életét is volt módja megfigyelni, innen is merít, de azért az Alföld szívében is a legszivesebben gyermekkori emlékei körül járnak gondolatai, szülőföldjére repíti lelkét, képzelődését. Kedélye ellágyul, szíve megtelik érzelemmel, melegséggel. Eszébe jutnak szülőföldje szomszédságában lakó palóczok és tót *Lapaj*, a dudás kerülő. *Olej*, a juhász, a kinek eredetijét valahol szülőföldjén, Szklabonya környékén látta, megfesti alakjokat, gondolat- és érzésvilágokat, az erdőt, mezőt, a környezetet, a hol élnek, de mese alig van a kis remekekben. Minden az alakért él, a költő úgy beszél rólok, mintha nemcsak neki, de az olvasóknak is régi ismerősök lenne. Egy-egy nevezetesebb alakja később is előbukkan egyik-másik elbeszélésben, a mi az Aranytól említett epikai hitelnek kedves társa s az olvasók velők, mint élő emberekkel, mint régi jó ismerősökkel, újra találkoznak. Meleg, érzelmes színekkel pompázó előadása, humora együgyű, gyerme-

teg, vagy annak mezében jelenik meg, de már itt is ki-kicsillan a hangulat sima, puha szövetéből a kételkedés mosolygása s az érzelmesség után a kijózanító hang is belesívít. Mintha szégyelné ellágyulását. Új volt a hang, az előadás, a népfaj, a kiről szólt, újszerűsége mellett érdekes is, de a forma művészete is hódít, a mely olykor-olykor a számító mesterkéeltséget is elárulja.

A politika és ujságírás taposómalmában forogva, érzelmességéből sokat veszít, ez már csak családi érzéseket festő elbeszéléseiben jelenik meg újra ragyogó teljes erejében. Ebben még nem tudott kételkedni, ez érzésnek rabja mindig, e műveiben ezért ragyog oly fényesen érzelmes előadó művészete. Ez anyjától örökölt tulajdonsága, a mi szívéből, lelkéből sarjadzott. Ő is oly rajongó szeretettel csüng gyermekein, mint a hogy őt édesanyja bálványozta.

De a mit érzelmességben veszít abban az új, kételkedő világban, a hova a fővárosban került, kamatostól visszanyeri humorában. Alapjában nem változik ugyan, de mélyebben járó, egyre fejlődő, színekben és változatosságban. A *«Tót atyafiak»*, a *«Fő palóczok»* tagadhatatlan romantikus máza is csendesesen kopni kezd műveiből, helyét az erősebb megfigyelés, a való élet frissebb rajza váltja fel.

A SÍRNÁL.

Tévednek azok, a kik azt hiszik, hogy ez években hirlapírói munkássága akadályozta volna meg a szépirodalom terén való nagyobb tevékenységét. Ő sohasem nyögözte úgy magát lapjához, hogy ez tehetsége rovására esett volna. Azt meg kell fontolnunk, hogy Mikszáth, mint a különlegességek írója tűnt fel és egy csapásra népszerű íróvá lett. A tótok, a palóczok után a szegedi nép jellegzetes alakjait festegette. Új körében szemhatára kiszélesült, humora, megfigyelőtehetsége erősödött, de még mindig különleges tárgyakat keresett, mert ösztönszerűleg vonzódott hozzájuk. De jó ösztöne azt is megsúgta neki, hogy a tótokról, palóczokról mindent elmondott, a mi mondanivalója volt, ha tovább erőlteti, legfeljebb ismétlésekbe esik és modorossá válik. Más és szinte különleges tárgyat keresett. Előttem sokszor fejtegette és erősen bizonykodott, hogy a czigányokat senki sem ismeri jobban nála a magyar írók között, a városi magyar polgárság életében meg épen nagyon otthonos. Szegedi városi élete lebegett előtte mintaképen. Emlegette is két készülőben levő nagyobb munkájának a czímét. Az egyik «*Gillagó bandája*» lett volna. Ez, mint rendes banda, természetesen kilencztagú s a primástól kezdve a nagybögősig, mind a

kilencz cigánynak zeneszerszáma muzsikájához való hangulatos története meg lett volna benne.

A magyar polgárság életét a «*Nemes város*» című novella-sorozatában akarta megörökíteni. Tett is kísérletet egynéhány ilyen tárgyú novellájával, de aztán végképen abbahagyta.

Költészetének fejlődő útja tehát válságosra fordult. Ez magyarázza aránylagos terméketlenségét. Ki tudja, meddig tartott volna ez a válság, ha a kedvező szelek a tisztelt Ház folyosójára és klubjába nem vetik csónakját. Itt, ebben az új környezetben hamarabb kiszállhatott tehetsége újabb fejlődésének partjára.

A középnemesi osztály, hiszen más igazi és magyar középosztályunk még mai napig sincsen, még teljesen benne volt a hatalomban mind a vármegyén, mind a képviselőházban, a hol nagy többségével uralkodott. De már mindenki nemcsak érezte, de látta is, hogy megindult a lábok alatt a föld s tudták, hogy vagyoni romlásokkal együtt a hatalom is kisiklik kezök közül és csak idő kérdése már az, hogy más elemeknek kell átadniok a helyöket. Épen azért az önfenntartás görcsös ösztönével ragaszkodtak a még meglévő hatalomhoz. Sokan keserű mosolygással emlegették az öreg, ungi *Bernáth* Zsigmond kifakadását,

MIKSZÁTH SÍRDOMBJA A TEMETÉS UTÁN A KEREPESI-ÚTI TEMETŐBEN.

a mikor szemébe mondotta Kossuth Lajosnak: «Jól van Lajos, megszavazzuk a jobbágyság teljes felszabadítását, de tudd meg azt is, hogy ezzel aláírtuk a magyar középosztály halálos ítéletét. És bizony, ha ezek elpusztulnak, nem tudom, honnan keresel elő olyan magyarokat a nemzet szolgálatára, mint a milyenek mi voltunk».

És csakugyan, ez az osztály a világtörténetben páratlan nagylelkűséggel le tudott ugyan mondani minden előjogáról, de már a változott körülményekhez alkalmazni élete folyását, ahhoz nem értett. E koppadt világ hanyatló pusztulását aranyozta be Mikszáth ragyogó, kedves humorával, hiszen maga is kisnemes családból származott, de meg a hatalom is az ő kezökben volt, tehát mindenképen húzott hozzájuk. Azonban érezte, hogy a klub és a folyosó csekély vármegye az ő tehetségének birodalmához. Újra szülőföldjére menekült, kereste, meg is találta tárgyait költészete fokozódó emelkedéséhez. Ebből is látszik, hogy az érett férfikor tapasztalatai se pótolják a gyermeki és ifjúkori erős hatásokat.

Mikszáth kurtanemesi származásánál fogva félig a nép, félig az úri osztályhoz tartozott. Apja elmes, jókedvű elbeszélő volt, a vidék jóízű történeteit, babonás eseteit hallotta apja mészárszéké-

ben, kocsmájában. Tót vidéken született, közel a palóczsághoz, palócz és vegyesajkú iskolákban tanult, a vármegyei életben is része volt, hiszen rövid ideig esküdt is volt, különösen jól ismerte a lutheránus nemesi középosztály embereit, a kik tótul énekelnek a templomban, de magyarul éreznek, ismerte a lutheránus papok, tanítók és egyéb belső emberek életét a tót-magyar parasztokkal együtt. Ez a vegyes, sajátságos magyar élet vonul fel a maga érdekes tarkaságával legjobb munkáiban s így kezdődik fokozatos emelkedése.

Mikszáth terpedtebb, első kísérletei után a palócz rajzok művészi, kiszámított szerkezetével dolgozik, a hol a kicsi keretben minden szónak megvan a maga fontossága. Jegyezzük meg, hogy nála nem a forma, de a művészi szerkezet az új, hiszen Kisfaludy Károlytól kezdve Jókaiig sokan írtak kisebb, jeles elbeszéléseket. Ekkor nála azonban csak az alak a lényeges, a kinek teljes lelkivilága kitárul előttünk. Most már szintén olyan művészi szerkezetű, nagyobb lélegzetű elbeszéléseket ír, a hol az alak és a mese is érdekes, de egy kicsit szintén különös vagy épen anekdotaszerű. Körülbelül a *«Frivol akta»* megjelenésétől, 1882-ik évtől kezdődik ez a fejlődése elbeszélő-költészetének. E fajta elbeszéléseiben

benne vannak a régi megyei urak, lutheránus papok, tanítók, magyar-tót parasztokkal, asszonyokkal, leányokkal együtt, a mint ő azt szülőföldjén látta és tapasztalta. Igaz, Jókai is kitünő adomázó, felülmulhatatlan jókedvvel mesél, de Mikszáth csak épít anekdotai alapon, a meseszövés, bonyolítás, a kihegyezés művészete az övé és ez lényeges különbség. Jókai anekdotái ősi magyar, bájos, tulipános edények, Mikszáth vert, finom vésetű tálakat készített belőlök, mint a régi, híres magyar ötvösök. Ha legjobb elbeszéléseit tekintjük, ez az ítélet teljesen megáll; az adoma vagy a különös eset tartalmát erős megfigyeléssel és az emberi szívet-lelket, gyarlóságokat ismerő, nagyhatású lélektani rajzzal nemesíti meg. Igaz, hogy sokszor a mesének következetes lélektani szövése helyett néminemű szellemeskedés után csak egy-egy jó kiszólást kapunk.

Mindezen nagy sikerei után Mikszáth természetesen nem állott meg a félúton, Jókai tüneményes sikerei izgatták, hogy nagyobb elbeszélő-művekben is kipróbálja tehetségét. Első regénye 1884-ben megjelent *«Nemzetes uraimék»*. Ez tulajdonképpen nem egyéb rajzsorozatnál, a melyeknek lazuló szálai között hiába keresnénk egységes mesét. Következő regénye, a *«Lohinai fű»* is Jókai

hatásának bélyegét viseli magán. Szinte vadregényes történet, bonyolítása is olyan, hogy az egyik bonyodalom következik a másik után, a kevésbbé különöst belecsavarja a még különösebb esetbe. Így egy pár, kitűnő, valószínű jelenete mellett sok benne a túlzott, valószínűtlen rész, a mese felépítése is erőszakolt.

Bizonyosan fog ezeknél sikerültebb regényeket is írni, de a következetes meseszöveg és jellemzés alig fog neki sikerülni. Mikszáth minden erős megfigyelése mellett is nem tárgyilagosan öntudatos művész. Megfigyeléseit változó hangulata szerint dolgozza fel s hosszabb műveiben nincs türelme, hogy egy-egy jellemet következetesen megrajzoljon s akkor ugyanazon alakba beleviszi szeszélyének változandósága szerint egyegy másik alak érzésvilágát. Így aztán jellemei két-három lélekből látszanak összeróva, mint-hogy darabokra is lehet őket szedni. Ehhez még hozzájárul az is, hogy utolsó darabnak a maga egyéni szellemességéből is túlságosan sokat vegyít beléjük, a mi még töredékesebbé teheti és teszi nagyobb lélegzetű műveit. Hozzá kell vennünk még azt is, hogy bár megfigyelőtehetségénél fogva mélyen belelát az emberi élet rejtelmeibe, lelkitelmeibe, lelkitehetsége fegyelmezetlen, a han-

gulat változandóságának rabja s éppen azért se regényeiben, se kisebb elbeszéléseiben a kor vagy az élet nagy kérdései sohasem fogják izgatni. A nehezebb, kényesebb helyzeteket nem szereti, ha hangulata szerint mégis odatéved, a legjobb megoldásnak azt tartja, hogy egy-egy kiszólással kivágja magát és alakjait is. Mindebből az is következik, hogy mélyebb, összetettebb szenvedélyek rajzolására ereje, előadásának pedig színei sincsenek. Mindez csak a hatás, a változatosság rovására eshetik. Humora se emelkedik éppen e miatt a magasabb világnézetig.

Mindent összevéve azonban, Mikszáth méltó folytatója Jókai nagy mesemondó művészetének. Jókai csodálatos tehetségével szinte versenytárs nélkül uralkodott évtizedeken keresztül a magyar regényirodalom mezején. Ennek nemcsak az a magyarázata, hogy az irodalmi életszükséglet nem volt oly változatos s az elbeszélő irodalom több módra és fajtára nem bomlott. Jókai teljesen ki tudta elégíteni a magyar olvasóközönséget, a ki legszívesebben az ő műveit olvasta. Szemhatára tagadhatatlanul szélesebb volt, mint Mikszáthé. Az ő regényeiben benne van az egész magyar társadalom a főúrtól kezdve a parasztig. Páthosz, megindultság, érzelmesség, az a gondtalan vidám-

ságú humor, a mely a magyar jókedvnek oly jellemző tulajdonsága, tündéries színekben, változatokban pompázik regényeiben, elbeszéléseiben. A magyar sziveknek nincs az a húrja, a mit ő meg nem rezdített volna. A magyarság gyásza, dicsősége, vágya, csalódásai, reményei, kifogyhatatlan jókedve, elpusztíthatlan minden jót várása, tárgyainak, érzelemvilágának nagy változatossága, bővülő regényessége megkapta, megfogta az egész magyar közönséget. Még túlzásai, valószínűtlen meséi is találkoztak a kor hangulatával, a melyeket elbeszélő művészetének tüneményes varázssával az egész magyar nemzettel el tudott fogadtatni, még az elnyomás szomorú éveiben is lelkesedést, hitet, jövődjére nézve bizalmat tudott gerjeszteni benne. Valóságos prófétája volt ennek a kis, csapásoktól sújtott nemzetnek.

Mikszáth tehetségéből hiányzott az ünnepies páthosz, érzelmességét, lelkesedését eltompította a kiábrándulás, éles megfigyelőtehetsége kétkedővé tette. Mikszáth nem látott soha az emberekben félisteneket, a gonoszokban ördögöket, mint Jókai, de meglátta a nagy fény árnyékát, az ünneplésben a hétköznapi elemeket, a gonoszságban is az emberies vonásokat s az emberi nagy és fényes tulajdonságokban a gyarlóságot és fonákságot és mindezt

be tudta aranyozni humora szeretetreméltóságával. Jókai a saját, egyetemesen magyar érzelmvilágában élt, a mely egy végtelen tündérbirodalom volt. Az ország különböző vidékeiről szerzett rövid jegyzőkönyvi feljegyzései csak arra valók voltak, hogy elbűvölő meséit egyik vagy másik magyarországi vidékre elhelyezze s így elfogadhatókká varázsolja. Mikszáth sohasem titkolja, hogy lehetőleg szülőföldjén kalandozik képzelőtehetsége, a helyi vonásokat se törli le, oly egyetemesen nem mesél, mint Jókai, de meséi megitték, bizalmasak, kedvesek, mintha családi körben regélne régi ismerőseinkről. Jókai hihetetlen minden jót várása elbűvöl, elragad, megtévesz, Mikszáth már kiábrándult, kétkedő, de abban megegyezik Jókaival, hogy ő is hangulata színein keresztül nézi és idomítja éles megfigyeléseit, sohase rajzolja az életet a maga visszasztító, nyers durvaságaival. Jókai maga a megtestesült eszményiség. Mikszáth már nem tud, nem is akar hinni s az élet valószínűbb rajzolásával, szeretetreméltó, őszerejű humorával hódít. Itt látjuk benne a magyar elbeszélő-irodalom haladását, még Jókaival szemben is. Ő is a nagy, magyar mesemondók közül való s művei a nemzetörökös kincsei maradnak.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Bevezetés	5
II. A gyermekkor	11
III. A gimnáziumban	22
IV. A vármegyénél	33
V. A kezdő író	51
VI. Szegeden	60
VII. Az ujságíró	77
VIII. Az író	90

GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ MUNKÁI.

Hazulról 1888. Elfogyott.

Iskola és társadalom 1896. Elfogyott.

Arany János ifjúsága 1897. Elfogyott.

Arany János élete és munkái 1901. Ára 6 korona.

Arany János. Ára 40 fillér. 1902.

Belső emberek. Regény. 1902. Elfogyott.

A régi ösvényen. Lampel R. Ára 1 korona. 1903.

Fiatalkor 1903. Regény. Ára 1 korona.

Gyöngyösy István élete és munkái. 1905. Ára 3 korona.

Mikszáth Kálmán 1911. Ára 2 korona 40 fillér.

